

MAEJO
UNIVERSITY
ARCHIVES

รายงานผลงานวิจัย
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เรื่อง

ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน
ในจังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปาง

INDIGENOUS KNOWLEDGE OF THE LOCAL PEOPLE
IN COMMUNITY FOREST CONSERVATION IN
LAMPHUN AND LAMPANG PROVINCES

โดย

สุนิลา ทนุผล และ นำชัย ทนุผล

2540

รายงานผลงานวิจัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดลำพูน
และจังหวัดลำปาง

INDIGENOUS KNOWLEDGE OF THE LOCAL PEOPLE IN COMMUNITY
FOREST CONSERVATION IN LAMPHUN AND LAMPANG PROVINCES

ได้รับการจัดสรรงบประมาณวิจัย ประจำปี 2539

จำนวน 55,300 บาท

หัวหน้าโครงการ นางสุนิลา ทนุผล

ผู้ร่วมโครงการ นายนำชัย ทนุผล

งานวิจัยเสร็จสิ้นสมบูรณ์

วันที่ 20 ธันวาคม 2540

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปาง ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ 2539 ของสำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเนื่องจากได้รับการอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากบุคคล และหน่วยงานหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านที่ดูแลรักษาป่าชุมชนของทั้งสองหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ศึกษาวิจัย รวมทั้งชาวบ้านที่สละเวลา อันมีค่าในการให้ข้อมูล เจ้าหน้าที่ป่าไม้ของสำนักงานป่าไม้จังหวัดลำปาง และจังหวัดลำพูนที่ให้ข้อมูลเบื้องต้น และชี้แนะรายละเอียดต่าง ๆ ที่สำคัญในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณหน่วยงานและบุคคลดังกล่าวมา ณ โอกาสนี้

รองศาสตราจารย์ ดร.สุนิลา ทนุผล
รองศาสตราจารย์ ดร.นำชัย ทนุผล
คณะผู้วิจัย

สารบัญเรื่อง

	หน้า
บทคัดย่อ	1
ABSTRACT	3
บทที่ 1 บทนำ	5
ปัญหาการวิจัย	6
วัตถุประสงค์การวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
ขอบเขตและข้อจำกัดของการวิจัย	8
นิยามศัพท์	9
บทที่ 2 การตรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
ความหมายของคำว่าป่าและป่าสงวนแห่งชาติ	10
แนวคิดป่าสังคมและการพัฒนาป่าชุมชน	11
รูปแบบของป่าชุมชนในประเทศไทย	16
การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย	18
ระบบและรูปแบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม	20
เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน	21
ภาคสรุป	25
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	27
สถานที่ดำเนินการวิจัย	27
ผู้ให้ข้อมูล	28
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	28
ตัวแปรและการวัดตัวแปร	29
การทดสอบเครื่องมือ	30
วิธีการรวบรวมข้อมูล	31
การวิเคราะห์ข้อมูล	31

สารบัญเรื่อง (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์	32
สภาพทางกายภาพของบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน	32
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม	
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง	
สภาพทั่วไปของบ้านทุ่งยาว	32
สภาพทั่วไปของบ้านห้วยลึก	33
ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ-สังคม ทักษะคติของชาวบ้าน	34
ที่มีต่ออนุรักษ์ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	
ลักษณะส่วนบุคคลและสังคม	34
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	37
ทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน	39
การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนของชาวบ้าน	43
รูปแบบและวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน	47
บทที่ 5 สรุปอภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	54
สรุปผลการวิจัย	54
อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	57
เอกสารอ้างอิง	61

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง

1	คำจำกัดความ (นิยาม) ของป่าไม้สังคม	12
2	แสดงจำนวนและร้อยละของป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในภาคเหนือตามเงื่อนไขและวัตถุประสงค์	22
3	แสดงร้อยละของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล	35
4	แสดงร้อยละของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านจำแนกตามช่วงจำนวนสมาชิกในครัวเรือน	37
5	แสดงร้อยละของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านจำแนกตามลักษณะทางเศรษฐกิจ	38
6	แสดงคะแนนเฉลี่ย และระดับทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน	41
7	แสดงร้อยละของผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้านจำแนกตามการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน	44
8	แสดงรูปแบบและวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชนของทั้งสองแห่ง	50

ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดลำพูนและ จังหวัดลำปาง

INDIGENOUS KNOWLEDGE OF THE LOCAL PEOPLE IN COMMUNITY FOREST CONSERVATION IN LAMPHUN AND LAMPANG PROVINCES

สุนิลา ทนุผล นำชัย ทนุผล

SUNILA THANUPON NUMCHAI THANUPON

ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร

คณะธุรกิจการเกษตร

มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่ 50290

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชนดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านทุ่งยาว อ.เมือง จ.ลำพูน และบ้านห้วยลึก อ.เมือง จ.ลำปาง รวมทั้งเงื่อนไขในการเกิดและการดำรงไว้ซึ่งป่าชุมชนทั้งสองแห่ง ผู้ให้ข้อมูลคือผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครอบครัวของทั้งสองหมู่บ้าน เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลคือแบบสอบถามเพื่อการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย การรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการระหว่างเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2539 ผลวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

1. ป่าชุมชนทั้งสองแห่งเป็นป่าดั้งเดิม ที่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านได้ร่วมมือกันอนุรักษ์ไว้ โดยป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ไว้เป็นป่าซับน้ำ ส่วนป่าชุมชนบ้านห้วยลึกได้อนุรักษ์ไว้ เพื่อประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ
2. ทักษะคติของชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มีทัศนคติในทางที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่า โดยมีแนวความคิดว่าป่าเป็นแหล่งซับน้ำ ช่วยขจัดความแห้งแล้งและการพังทลายของดิน เป็นถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าและก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านในชุมชน

3. การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน ผลวิจัยพบว่า ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่ระบุว่าเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน โดยมีการนำไม้ในป่ามาสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน และเป็นแหล่งของอาหารธรรมชาติ ส่วนประเด็นของการใช้ป่าชุมชนเพื่อประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อนั้น พบว่าเป็นไปเฉพาะหมู่บ้านห้วยลึกเท่านั้นที่ใช้เป็นสถานที่เผาศพผู้ตาย ส่วนการใช้ประโยชน์ด้านอื่น เช่น ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นแหล่งไม้ใช้สอยในครัวเรือน จะพบว่าชาวบ้านทุ่งยาวเท่านั้นที่ใช้ประโยชน์ในกิจกรรมเหล่านี้ ส่วนชาวบ้านบ้านห้วยลึกจะไม่เข้าไปใช้ประโยชน์ โดยให้เหตุผลว่ากลัววิญญาณเจ้าบ้านป่าจะดลบันดาลให้เกิดเจ็บป่วย ซึ่งในอดีตเคยมีผู้เข้าไปบุกรุกป่าแห่งนี้และได้เสียชีวิตมาหลายรายแล้ว

4. รูปแบบและวิธีการจัดการดูแลรักษาป่า ผลการวิจัยพบว่า ป่าชุมชนทั้งสองแห่งมีองค์ประกอบชุมชนท้องถิ่นเข้ามาจัดการดูแล โดยมีการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกับหมู่บ้าน รวมทั้งกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านทุ่งยาวได้มีกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนบ้านห้วยลึกมิได้มีการกำหนดบทลงโทษ หากแต่ชาวบ้านทุกคนมีความเชื่อว่าป่าแห่งนี้มีวิญญาณเจ้าบ้านป่าปกป้องรักษา หากชาวบ้านต้องการใช้ไม้เพื่อกิจกรรมส่วนรวมจะต้องขออนุญาตจากวิญญาณเจ้าบ้านป่าเสียก่อน สำหรับประเด็นการบำรุงรักษาป่าของทั้งสองหมู่บ้านนั้น พบว่ามีการดำเนินกิจกรรมบำรุงรักษาน้อย เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าวิธีการอนุรักษ์รักษาป่าที่ดีที่สุดคือการไม่เข้าไปบุกรุกทำลาย

5. เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน ผลวิจัยพบว่าป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวเกิดขึ้นและดำรงไว้ เนื่องจากชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าชุมชนได้ร่วมมือกันต่อต้านการแย่งชิงบุกรุกพื้นที่จากบุคคลภายนอก ส่วนป่าชุมชนบ้านห้วยลึกเกิดขึ้นจากความเชื่อตามจารีตประเพณี และจิตวิญญาณเจ้าบ้านป่า โดยยึดถือติดต่อกันมากกว่า 100 ปี เพื่อใช้ในพิธีกรรมเผาศพ และเพื่อลูกหลานในอนาคต ป่าแห่งนี้ดำรงความสมบูรณ์อยู่ได้เนื่องจากความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติของวิญญาณอารักษ์ป่า

Abstract

The objectives of this research were to study villagers' indigenous knowledge of community forest patterns and management methods as well as the conditions of communal forest's initiation and the key factors of its success at Ban Thong Yaw and Ban Huay Luek, Lamphun and Lampang provinces, respectively. The respondents consisted of two groups: 1) local leaders and village committee members; and 2) household leaders of both villages. Data collection was done through interview schedule as well as field observation by the researchers during October-December, 1996. Research results were as follow.

1. The communal forests of both Ban Thong Yaw and Ban Huay Luek were considered as primitive communal forest. The purposes of these communal forest conservation were to store water supply and to act as drought-reducing agent in Ban Thong Yaw and at the same time, as a place for the ritual practices in Ban Huay Luek.

2. The study found that villagers' attitudes towards communal forest conservation in both villages were positive; they recognized the forest as a store of water supply, as a drought reducing agent as a soil conservation agent, as a wildlife habitat and as a source of harmony among the villagers.

3. As for community forest utilization, all the respondents stated that they used the forest as a source of wood for constructing public infrastructure and food for consumption. However, only the respondents from Ban Huay Luek stated that they used the communal forest as a place for ritual practices (funerals). For other purposes of utilization such as a recreation area, only villagers from Ban Thong Yaw used them while the villagers from Ban Huay Luek did not use them because they were afraid of the spirits guarding the forest.

4. Regarding communal forest's patterns and management methods, it was found that the existence of the local organization (village committee) which were organized as a communal forest conservation committee, has taken care and has managed the forest. These organizations had set-up the rules and regulations as a guideline in utilizing the forest. Only Ban Thong Yaw had a strict penalty set for controlling people who utilized 'the forest in violations of the rules and regulations. For Ban Huay Luek, the villagers did not utilize the

forest in any purpose because they were afraid of spirits. They believed that if someone has cut down a tree or has gathered forest products for his own use or did something that harmed the forest, he would be in danger. These events had been confirmed in many cases. Moreover, both villages did not implement much activities in maintaining the communal forests; they thought that the best method for forest conservation is to allow people to limit its use.

5. From the analysis of the research data, it was found that Ban thong Yaw communal forest was initiated and maintained by the participation of the villagers to protect this primitive forest from deforestation by outsiders. In case of Ban Huay Luek, the villagers were taught by their ancestors to protect and maintain the forest for future generation and they particularly believed in the spirits guarding the forest.

บทที่ 1

บทนำ

(INTRODUCTION)

ความสำคัญของป่าไม้และต้นไม้สำหรับชาวชนบทในประเทศที่กำลังพัฒนานั้นสุดที่จะประมาณได้ ป่าไม้ นับได้ว่าเป็นแหล่งของพลังงานเชื้อเพลิง และปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นขั้นพื้นฐาน(ปัจจัย 4) ไม่ว่าจะเป็นแหล่งผลิตอาหารธรรมชาติเพื่อบริโภคหรือผลิตผลจากป่าเพื่อรายได้ของป่าชุมชนชนบท แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบันประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มจำนวนขึ้นทุกขณะ ทรัพยากรป่าไม้เกิดความเสื่อมโทรมและถูกบุกรุกทำลายเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูก หรือเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในรูปของรีสอร์ท (resort) รวมถึงทั้งการทำไร่เลื่อนลอย (slash and burn) ของชาวไทยภูเขาอันนำมาซึ่งการพังทลายของดิน แผ่นดินถล่ม น้ำท่วม และความแห้งแล้งซึ่งมีภาวะความรุนแรงเพิ่มขึ้นทุกขณะ

จากข้อสรุปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ได้ระบุว่า ทรัพยากรป่าไม้ได้ถูกบุกรุกและทำลายไปเป็นจำนวนมาก โดยปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้เหลือเพียง 28.03 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งนับว่าขัดต่อหลักการอนุรักษ์สากลที่ทุกประเทศมีทุกประเทศจะต้องมีพื้นที่ป่าไม้ 40 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ทั้งหมด ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้กำหนดเป้าหมายการบริหารและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ขึ้นโดยมีแผนการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ให้ได้ 25 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศไทยและกำหนดแนวทางการพัฒนาและมาตรการบริหารและจัดการทรัพยากรป่าไม้ไว้ 2 แนวทาง คือ แนวทางหลัก ปัญหาการวิจัยและแนวทางเฉพาะด้าน สำหรับแนวทางหลักนั้นเป็นการสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และแนวทางเฉพาะด้านให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้าร่วมในการบริหารและจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยเร่งรัดออกกฎหมายป่าชุมชน เพื่อสนับสนุนประชาชนและองค์กรประชาชนให้มีอำนาจตามกฎหมายในการมีส่วนร่วมปลูก ป้องกันรักษาและใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ข้อ 3.2.2) ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่าชาวบ้านมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความเป็นไปของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศชุมชน จากการสังเกตและสัมผัสประสบการณ์มาหลายชั่วอายุคน ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับป่า ต้นไม้ ความหลากหลายของมวลชีวภาพ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศที่ตกผลึกเป็นภูมิปัญญาและวิถีคิดอย่างเป็นระบบ จึงมีผลให้ชาวบ้านในป่าชุมชนมีภูมิปัญญาความรู้อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความเกื้อกูลพึ่งพาซึ่งกันและกันภายในระบบนิเวศและคุณประโยชน์ของความหลากหลายทางชีวภาพภูมิปัญญาชาวบ้านในป่าชุมชน

แต่ละแห่งเป็นชุมชนทรัพยากรอันทรงคุณค่ามหาศาลในด้านงานวิจัย และพัฒนาการด้านเทคโนโลยีชีวภาพ แต่กระนั้นก็ตามภูมิปัญญาชาวบ้านดังกล่าวได้ถูกมองข้าม โดยนักวิทยาศาสตร์และนักวิชาการไทยมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนงานวิจัยนี้แทบไม่ปรากฏหรือได้รับความสนใจเท่าที่ควร

นอกเหนือจากภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ จารีตประเพณีและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าแล้ว ศักยภาพในการจัดการป่าชุมชน ยังแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมในอีก 2 ลักษณะคือ 1) บทบาทและการปรับตัวขององค์กรและผู้นำชุมชนท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลง และ 2) ศักยภาพของชาวบ้านในการแก้ปัญหา ความขัดแย้งในปัจจุบัน

ปัญหาการวิจัย (Research Problem)

ในอดีตที่ผ่านมาป่าชุมชนนับได้ว่าเป็นประเพณีปฏิบัติมาช้านาน หากแต่มาถูกริดรอนย่อยลงไปจากผลของการดำเนินงานเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมตามนโยบายการพัฒนาประเทศ ซึ่งเน้นทิศทางเดียวและขาดความสมดุล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งเน้นสนับสนุนการเจริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมบนฐานของภาคเกษตรกรรม และทรัพยากรธรรมชาติอย่างรวดเร็ว การขยายตัวของระบบการผลิตพืชพาณิชย์เพื่อส่งออกมีผลให้เกิดการขยายตัวบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวอย่างมากมาย ยังผลให้พื้นที่ป่าซึ่งถูกทำลายจากการให้สัมปทานทำไม้ และถูกบุกรุกเบียดเบียนโดยชาวบ้าน เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นตามนโยบายและการสนับสนุนจากภาครัฐ ชาวบ้านในชนบทเป็นจำนวนมากไม่น้อยได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมจากการทำมาหากินเพื่อยังชีพมาเป็นการทำมาค้าขาย ความร่ำรวยและมีเงินสินยอมตามชาวเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมบริโภคนิยมซึ่งแพร่ระบาดเข้าสู่สังคมชนบทอย่างรวดเร็ว

ทิศทางการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตและการบริโภคได้สร้างปัญหาให้กับสังคมชนบทและสภาพแวดล้อมอย่างรุนแรง จารีตประเพณีความเชื่อถือซึ่งเคยเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับธรรมชาติเริ่มเสื่อมลง ชุมชนแห่งหนึ่งทางภาคเหนือยินยอมให้บริษัทเหมืองแร่รื้อถอนพระธาตุในป่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อทำเหมืองแร่สังกะสี โดยชาวบ้านได้รับเงินชดเชย 1 ล้านบาทเป็นการแลกเปลี่ยน แรงกดดันทางเศรษฐกิจแบบการค้าจากภายนอกได้ทำให้อุดมการณ์ป่าชุมชนและจารีตประเพณีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนหลายแห่งมีความสำคัญน้อยลง

แต่อย่างไรก็ตาม จากมุมมองของชาวบ้านในป่าชุมชนอีกมาก ยังมีแนวคิดว่าปัญหาทางเศรษฐกิจมิใช่เรื่องของการแสวงหารายได้แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังเกี่ยวพันอย่างแน่นแฟ้นกับทางเลือกในการดำรงชีวิต ความมั่นคงในการยังชีพ ความสามารถในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และการมีส่วนร่วมในการใช้ การควบคุมและการจัดการทรัพยากร ด้วยเหตุนี้เองจึงพบว่าท่ามกลางกระแสกดดันทางเศรษฐกิจแบบการค้าภายนอกชุมชน ชาวบ้านในหลาย ๆ พื้นที่ได้พยายามค้นหาทางเลือกในการดำรงชีวิตอยู่ตลอดเวลา เช่น การออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชน เพื่อลดแรงกดดันต่อพื้นที่ป่า การลดพื้นที่ทำไร่บนที่สูง การทำการเกษตรแบบผสมผสานและวนเกษตร (agroforestry) โดยการปลูกไม้ผลยืนต้นผสมไปกับพืชไร่ พืชผัก หรือไม้ดอกอื่น ๆ ในพื้นที่เดียวกัน รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์หรือการประมงเป็นต้น

บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน นับว่าเป็นพื้นที่ป่าไม้ผืนหนึ่งซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงกับหมู่บ้าน มาเป็นระยะเวลากว่า 80 ปีแล้ว โดยเริ่มอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติซึ่งอยู่ติดกับหมู่บ้านจำนวน 60 ไร่ และปัจจุบันได้ขยายเขตการอนุรักษ์นี้ออกไปเต็มพื้นที่รอบหมู่บ้านประมาณ 1,800 ไร่ การอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านนี้ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สำหรับป่าชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ เพื่อใช้ประโยชน์ของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางนั้น ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันอนุรักษ์ป่าผืนนี้ โดยมีพื้นที่ติดกับหมู่บ้านประมาณ 90 ไร่ และชาวบ้านได้ดำเนินการอนุรักษ์ต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลากว่า 100 ปี

จากสถานการณ์ดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่ต้องการทราบถึงการจัดการป่าชุมชน โดยภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ของพื้นที่ป่าทั้งสองพื้นที่ว่ามีรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างไรที่สามารถรักษาป่าผืนดังกล่าวให้ดำรงอยู่ได้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย (Objectives of the Study)

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้เพื่อทราบถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะดังนี้คือ

1. เพื่อบรรยายถึงลักษณะทางกายภาพของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ-สังคมของชาวบ้านรวมทั้งทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของชาวบ้านในบริเวณป่าชุมชนทั้งสองแห่ง
2. เพื่อศึกษาถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการบริหารจัดการป่าชุมชน และวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขของการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนทั้งสองแห่ง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Expected Results)

ผลการวิจัยครั้งนี้คาดว่าจะได้ประโยชน์ต่อบุคคล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังนี้คือ

1. เป็นข้อมูลสำหรับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่มีหน้าที่ในการอนุรักษ์ป่าระดับอำเภอ และจังหวัดทั้งสอง นำไปวางแผนดำเนินงานส่งเสริมและพัฒนาการจัดการป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพ และเกิดผลมากยิ่งขึ้น
2. ผู้บริหารและผู้วางแผนกำหนดนโยบายของกรมป่าไม้ สามารถนำข้อมูลนี้ไปเป็นแนวทางในการวางแผนและกำหนดนโยบายการดำเนินงานป่าชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพการณ์ของชุมชนที่จะกำหนดขึ้นในอนาคต
3. ผู้สนใจในแนวทางการบริหาร และการจัดการป่าชุมชนสามารถนำข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ในการศึกษาหรือวิเคราะห์ให้ละเอียดลึกซึ้ง หรือวิจัยและพัฒนาารูปแบบป่าชุมชนในพื้นที่อื่นต่อไป

ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา (Scope and Limitation of the Study)

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งในรูปการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ข้อมูลที่นำเสนอในการวิจัยครั้งนี้ได้มาจากการสังเกตของคณะผู้วิจัยและการสัมภาษณ์สอบถามชาวบ้านทั้งที่เป็นผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครอบครัว

สำหรับขอบเขตของการวิจัยนั้นเป็นการศึกษา สภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และหมู่บ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง สำหรับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนทั้งสองแห่งนั้นศึกษาถึงทัศนคติของชาวบ้านที่มี

ต่อการอนุรักษ์ป่า การใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในป่าชุมชน รวมทั้งรูปแบบและวิธีการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชนของชาวบ้านในพื้นที่วิจัยทั้งสองแห่ง

การจัดเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ได้ดำเนินการระหว่างเดือนตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ.2539 ซึ่งเป็นข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงในช่วงเวลานี้เท่านั้น สำหรับข้อมูลที่น่าเสนอในผลการวิจัยนี้ได้มาจากการสังเกตของคณะผู้วิจัย และการสอบถามจากชาวบ้านซึ่งเป็นข้อมูลจากความจำและความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามลักษณะส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนที่อาจเป็นข้อจำกัดของการวิจัยในครั้งนี้

นิยามศัพท์

(Definition of Terms)

ป่าชุมชน (Community forest) หมายถึง ป่าธรรมชาติ หรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยนำเอาความต้องการพึงพาป่าของประชาชนในพื้นที่มาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ แผนงานและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เพื่อประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Indigenous Knowledge) หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ที่ชาวบ้านได้เรียนรู้จากการสั่งสมของประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ได้เรียนรู้มาจากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สืบทอดกันมา

บทที่ 2

การตรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (REVIEW OF RELATED LITERATURES)

การวิจัยเพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดลำพูน และจังหวัดลำปางครั้งนี้ มุ่งที่จะเสนอลักษณะของสภาพทั่ว ๆ ไป ทั้งลักษณะทางกายภาพเศรษฐกิจสังคมของชาวบ้านรวมทั้งทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่า และการใช้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งศึกษาถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการบริหารจัดการป่าชุมชนทั้งสองพื้นที่นั้น เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมประเด็นและผู้วิจัยเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น จึงมีความจำเป็นต้องมีการศึกษาทฤษฎี แนวคิดและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนจากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ความหมายคำว่าป่าและป่าสงวนแห่งชาติ
2. แนวคิดป่าสังคมและป่าชุมชน
3. รูปแบบของป่าชุมชนในประเทศไทย
4. การจัดการป่าชุมชน
5. ระบบและรูปแบบการจัดการทรัพยากรชุมชน
6. เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน

1. ความหมายคำว่าป่าและป่าสงวนแห่งชาติ

จรรยา แววุฒินันท์ (2535:5) ได้อธิบายความหมายคำว่าป่าในพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 มาตรา 4 (1) ว่า หมายถึงที่ดินยังมีต้นไม้บุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน และตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ มาตรา 4 ได้ให้ความหมายไว้ว่าป่าหมายความรวมถึงที่ดิน ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บางลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมีต้นไม้บุคคลได้มาครอบครองตามกฎหมาย

ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติให้ความหมายว่าป่าที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ.2507 มาตรา 6 ที่ระบุว่า "เมื่อรัฐมนตรีเห็นสมควรกำหนดป่าอื่นให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อรักษาสภาพป่าไม้หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นให้กระทำได้ โดยออกกฎกระทรวง ซึ่งต้องมีแผนที่แสดงแนวเขตป่าที่กำหนดเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งระบุไว้ในมาตรา 7 นั้น สามารถกระทำได้โดยออกกฎกระทรวงเช่นเดียวกัน

ดังนั้น ป่าสงวนแห่งชาติจึงหมายถึงพื้นที่ป่าที่มีการกำหนดขึ้นและประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ โดยออกกฎกระทรวงที่มีจุดประสงค์เพื่อรักษาสภาพป่าไม้ของป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นนั้นเอง

2. แนวคิดป่าสังคมและการพัฒนาป่าชุมชน

ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าโครงการป่าชุมชนได้เริ่มมีความสำคัญ และดำเนินการใช้ช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ปัจจุบันประเทศที่กำลังพัฒนาหลาย ๆ ประเทศได้ตระหนักถึงผลของการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้อาจไม่สามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชนในชนบทเนื่องจากป่าไม้ถูกตัดโค่นเพื่อนำไม้ไปใช้และขายเพื่อรายได้ แต่ผลที่เกิดขึ้นตามมา คือผลผลิตจากป่าชนิดอื่น ๆ ที่ประชาชนในชนบทต้องกินต้องใช้กลับลดหายไปทุกขณะ ดังนั้นประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายจึงหันมาให้ความสนใจกับป่าเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ทั้งสองทาง กล่าวคือสามารถเป็นป่าไม้เพื่อการอุตสาหกรรม และในขณะเดียวกันเป็นป่าที่สามารถตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชาวชนบทด้วยเช่นกัน

โครงการพัฒนาป่าไม้ดังกล่าวได้มีการดำเนินการในหลาย ๆ ประเทศ และแต่ละประเทศต่างก็เรียกชื่อป่าไม้ชนิดนี้แตกต่างกันออกไป เช่น ป่าไม้สังคม (Social forestry) ในประเทศอินเดีย ป่าไม้ในหมู่บ้าน (village forestry) ในประเทศซีเนกัล, ป่าไม้สหกรณ์ (cooperative forestry) ประเทศเกาหลีใต้ วนเกษตรหรือเกษตรป่าไม้ (agroforestry) ประเทศฟิลิปปินส์ และการจัดการไม้พลังงาน (fuel wood management) ประเทศฮอนดูรัส สำหรับองค์การพัฒนาระดับนานาชาติ เช่น USAID (The United State Agency for International Development) เรียกโครงการชนิดนี้ว่า ป่าไม้ฟาร์ม (farm forestry) ในขณะที่กลุ่มของ FAO (Food and Agriculture Organization) เรียกโครงการแบบนี้ว่า ป่าไม้ชุมชน (community forestry) (Jordan, 1988:37) แม้ว่าการใช้ถ้อยคำเรียกชื่อโครงการเหล่านี้มีความหมายที่คล้ายคลึงกันแต่มีใช้ว่าจะเท่าเทียมกันทีเดียว เนื่องจากชื่อต่าง ๆ เหล่านี้มี มโนคติ (concept) วัตถุประสงค์และเทคนิคที่ต่างกันออกไป การวิจัยครั้งนี้จึงต้องตรวจสอบเอกสารเพื่อความกระจ่างชัดในมโนคติ วัตถุประสงค์และวิธีการของคำว่าป่าไม้สังคม (social forestry)

ตาราง 1 คำจำกัดความ (นิยาม) ของป่าไม้สังคม (social forestry)

ชื่อผู้แต่ง	ชื่อที่ใช้	วัตถุประสงค์ ของการอนุรักษ์	วิธีการดำเนินงาน	บุคคลเป้าหมาย
1. Westoby ใน Tiwari (1983)	Social forestry (S.F)	เป็นกระแสน้ำแห่งการ อนุรักษ์ป่าและเป็น ประโยชน์สำหรับเป็น แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ	-	ชุมชน
2. FAO (1978)	Community forestry (C.F)	เป็นแหล่งปัจจัยที่ จำเป็นสำหรับท้องถิ่น (ปัจจัย 4)	การมีส่วนร่วม ของประชาชน	ปัจเจกบุคคล และชุมชน
3. Tiwari (1983)	Social forestry (S.F)	เป็นแหล่งปัจจัย และแหล่งบริการ	การมีส่วนร่วม อย่างใกล้ชิดของ ประชาชนเอง	ประชาชน
4. Pelinck, et.al. (1984)	Community forestry (C.F)	เป็นแหล่งผล ประโยชน์จากป่าไม้	พัฒนาจิตสำนึก ความรู้และความ รับผิดชอบของชุมชน ในเรื่องป่าไม้	ชุมชน
5. Hadley (1988)	Extension forestry (E.F)	ความต้องการของ ท้องถิ่น	ใช้กระบวนการ ให้การศึกษา	ปัจเจกบุคคล
6. Foley and Bernard (1984)	Farm forestry (F.F) and Community forestry (C.F)	แก้ปัญหาการขาดแคลน ไม้ใช้สอย และปัจจัย พื้นฐานของประชาชน รวมทั้งการรักษา	ช่วยประชาชนในการ แก้ปัญหาของตนเอง	ประชาชน

ตาราง 1..... (ต่อ)

ชื่อผู้แต่ง	ชื่อที่ใช้	วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์	วิธีการดำเนินงาน	บุคคลเป้าหมาย
7. Cerne (1985)	Social forestry (S.F)	การปลูกและป้องกันรักษาต้นไม้	การเปลี่ยนวัฒนธรรมและพฤติกรรม	ประชาชน
8. Noronha and Spears (1985)	Social forestry (S.F)	ตอบสนองของความต้องการของท้องถิ่น	การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชน	ประชาชน
9. Vergara (1985)	Social forestry (S.F)	ตอบสนองของความต้องการและการบริการของประชาชน	ผ่านกระบวนการช่วยตนเอง	ประชาชน

จากคำนิยามในความหมายของคำที่ใช้เรียกกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ ของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่มีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น จะพบว่าป่าไม้ชุมชน (community forestry), ป่าไม้ฟาร์ม (farm forestry), และป่าไม้สังคม (social forestry) มักจะใช้ทดแทนกันได้อยู่ตลอดเวลา แต่ความแตกต่างของวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ ของชื่อต่าง ๆ นั้นจะพบว่าเป็นความแตกต่างในระดับของการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรป่าไม้ และประชาชนเท่านั้น weirsum (1984) ระบุสถานการณ์ 4 ประการภายใต้คำว่า ป่าไม้สังคม (social forestry) และได้อธิบายความในแต่ละสถานการณ์ดังนี้คือ

1. ป่าไม้แบบการมีส่วนร่วม (participatory forestry) ในสภาพการณ์นี้แม้ว่าจะมีการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ แต่ความรับผิดชอบและการจัดการยังคงเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานป่าไม้

2. ป่าไม้หมู่บ้าน (village forestry) ในสถานการณ์นี้ผู้ประกอบการป่าไม้อาชีพจะแสดงบทบาทเป็นผู้ให้คำปรึกษา ส่วนการวางแผนและการดำเนินงานจัดการป่าไม้นั้นชาวบ้านจะเป็นผู้ดำเนินงานเอง

3. ป่าไม้ชุมชน (community forestry) ในสถานการณ์นี้เป็นรูปแบบของป่าไม้หมู่บ้าน ซึ่งการจัดการป่าจะเป็นการดำเนินงานในรูปแบบของความเพียรพยายามของชุมชน

4. ป่าไม้ของเกษตรกร (farmer's forestry) ในสถานการณ์นี้ การจัดการในทรัพยากรป่าไม้ เป็นความรับผิดชอบโดยเกษตรกรเจ้าของฟาร์มเอง

จากส่วนประกอบทั้ง 4 ส่วนของระบบป่าไม้สังคม (social forestry system) ที่ Weirsum (1984) ได้ระบุนั้นสามารถกล่าวได้ว่าสถานการณ์หรือรูปแบบของอนุรักษ์ป่าไม้ในสถานการณ์ที่ 1 ถึงสถานการณ์ที่ 3 นั้นจะเกี่ยวเนื่องกันกับชุมชนและเน้นลักษณะของการจัดการป่าไม้โดยประชาชนในชุมชน ส่วนสถานการณ์ที่ 4 จะแตกต่างออกไปในรูปแบบของการจัดการซึ่งเป็นการจัดการโดยเจ้าของฟาร์ม ดังนั้นไม่ว่ารูปแบบจะเป็นลักษณะ participatory forestry หรือ village forestry หรือ community forestry ต่างก็ยึดความต้องการของชุมชนและเป็นการจัดการโดยชุมชนทั้งสิ้นซึ่งน่าจะจัดหมวดหมู่ และรวมกันเป็นชื่อเดียวกันว่าป่าไม้ชุมชน หรือวนศาสตร์ชุมชน (community forestry)

ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชนในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งอาหารสมุนไพรที่สามารถนำมารักษาโรค และคนในชุมชนได้อาศัยป่าเป็นแหล่งวัตถุดิบเพื่อนำไม้มาก่อสร้างที่อยู่อาศัย หากป่าถูกบุกรุกแผ้วถางทำให้จำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลงย่อมทำให้สิ่งที่คนในชุมชนต้องการลดปริมาณลงไปด้วย และส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้น ชุมชนต่าง ๆ ได้พัฒนากลไกเพื่อใช้ในการจัดการ การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นมาดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นประเด็นหลักในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากทุกชุมชนมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าคนในชุมชน เช่น ฝูปูตา ช่วยให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าปูตาได้อย่างพอเหมาะพอดี ดังนั้นแนวคิดเรื่องป่าชุมชนจึงเป็นการเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน (วิญญู จักรพันธ์ และคณะ, 2536:8) ในทำนองเดียวกัน โกมล แพรกทอง (ไม่ระบุปีพิมพ์ : 5) ได้ให้ความหมายป่าชุมชนว่าเป็นรูป

แบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพาป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้กำหนดแผนงานและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นตามวัตถุประสงค์ เพื่ออำนวยความสะดวกอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

อำนาจ คอวนิช (2528:10) ได้อธิบายคำว่าป่าชุมชน หมายถึง ป่าไม้ธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนในการยกระดับรายได้ให้กับประชาชน รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน นอกจากนั้นป่าชุมชนยังเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือระดับเครือข่ายในระบบนิเวศน์แห่งหนึ่ง เพื่อการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากร ดินน้ำ และป่า ซึ่งเป็นสมบัติส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมบนพื้นฐานของระบบความคิดภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน (ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2536:163)

ป่าชุมชนเปรียบเสมือนแหล่งวัตถุประสงค์ต่าง ๆ และยังเป็นตัวควบคุมสภาพทางนิเวศให้กับมนุษย์ในโลกอีกด้วย (รัชดา ฉายสวัสดิ์, 2533:14) ส่วนศรีสุวรรณ ควรขจร (2533:12) ได้ให้แนวคิดที่ว่าป่าชุมชนคือการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ โดยชุมชนเพื่อประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชน และเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศของท้องถิ่น ฉะนั้นการอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยั่งยืนชาวบ้านต้องมีจิตสำนึก มีความรู้เป็นเจ้าของเพื่อที่จะฟื้นฟูระบบใหม่ที่ล้มเหลวมาแล้ว บวรศักดิ์ อูวรรณโณ (2532:64) ได้ระบุถึงรูปแบบของป่าชุมชนตามแนวคิดของบวรศักดิ์ว่ามี 2 รูปแบบคือ ป่าไม้ที่เป็นป่าอยู่เดิม และป่าไม้ที่ชุมชนรักษาไว้กับป่าที่เสื่อมโทรมแต่ชุมชนได้ปลูกและพัฒนาขึ้นมาใหม่เพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยองค์กรประชาชนเป็นผู้จัดการป่าชุมชนนั่นเอง นอกจากนั้น มงคล ด้าน-ธานินทร์ (2536:56) ยังได้ชี้ว่าการที่จะให้ชาวบ้านบริหารจัดการทรัพยากรป่านั้นจำเป็นต้องให้องค์กรชาวบ้านเป็นศูนย์กลางขั้นให้ได้ เพื่อจะได้สามารถตัดสินใจกำหนดว่าใครจะเข้าใครจะออกจากป่า โดยมีการปรึกษาหารือกันในหมู่ชาวบ้าน ภูมิปัญญาของชาวบ้าน ความรู้ความสามารถของชาวบ้านนี้สามารถจำแนกแยกแยะได้ว่าพื้นที่ตรงไหนควรทำอะไร หรือไม่ควรทำอะไร

แนวความคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนนี้มีพื้นฐานจากความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจจากศูนย์กลางของประเทศมาสู่องค์กรประชาชนที่มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง การจัดการป่าชุมชน ในเชิงอนุรักษ์นั้นมีแนวคิดใหญ่ 2 แนวทางคือ การอนุรักษ์ที่มาจาก

เบื้องต้นกับแนวความคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่าง ในระหว่างสองแนวคิดอนุรักษ์นี้ แนวคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่างสามารถที่จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอยู่ต่อไปอย่างยาวนาน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นการให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาและใช้ประโยชน์ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2534:21-23) ซึ่งในทางทฤษฎีถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยที่ทุกคนมีสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อกำหนดวิถีชีวิตของประชาชนด้วยตัวเอง โดยรัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนความจำเป็น การให้การสนับสนุนนี้จะไม่มีลักษณะของการเข้าไปควบคุมการทำกิจกรรมของประชาชน แต่อาจเริ่มจากการช่วยกันระดมความคิดเห็นในการค้นปัญหา หรือความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า ร่วมกันวางแผนกำหนดกิจกรรม การช่วยกันบำรุงรักษาและการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน สำหรับการให้ประโยชน์จากป่าชุมชนนี้ต้องอาศัยการจัดระเบียบของชุมชน และการสร้างระบบแรงจูงใจด้วย

แรงจูงใจแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ แรงจูงใจจากปัจจัยภายนอกซึ่งเกิดจากเครื่องล่อ (incentives) ภายนอกตัวบุคคลที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดแรงจูงใจ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่มีความหมายทางเศรษฐกิจ เช่น ใบประกาศเกียรติคุณ คำชมเชยยกย่องส่วนแรงจูงใจอีกชนิดหนึ่ง คือแรงจูงใจจากปัจจัยภายในซึ่งเกิดภายในตัวของแต่ละบุคคล โดยบุคคลเกิดความต้องการที่จะแสดงพฤติกรรมด้วยความศรัทธา ความรักและการมีจิตสำนึก และหากเปรียบเทียบกับแรงจูงใจชนิดแรกแล้ว แรงจูงใจจากปัจจัยภายในจะคงทนและยั่งยืนนานกว่า

3. รูปแบบของป่าชุมชนในประเทศไทย

โกมล แพรกทอง (ไม่ระบุพิมพ์:6-8) ได้กล่าวว่าป่าชุมชนได้มีการวิวัฒนาการในประเทศไทยมาเป็นระยะเวลายาวนาน และมีวิธีการจัดการแตกต่างกันไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศโดยสอดคล้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจและระบบนิเวศของพื้นที่นั้น ๆ สภาพของชุมชนสามารถแบ่งแยกได้ 3 ลักษณะ คือ

3.1 ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอย มีการแข่งขันในการใช้ที่ดินเพื่อกิจการต่าง ๆ สูง แหล่งป่าไม้ที่จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ต้องอยู่บนที่ดิน ซึ่งถูกควบคุมและคุ้มครองโดยหลายหน่วยงาน

3.2 ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่า เป็นชุมชนที่ประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะมีที่ดินไม่พอเพียง มีความต้องการที่ดินและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค และแหล่งชับน้ำ

3.3 ชุมชนที่อยู่ในเขตป่า เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และแหล่งชับน้ำต่าง ๆ

ป่าชุมชนที่ได้วิวัฒนาการในสภาพชุมชนลักษณะต่าง ๆ 3 ลักษณะที่กล่าวมานั้นคือการรักษาป่าไว้เพื่อประโยชน์ของป่าชุมชน โดยประชาชนร่วมกันรักษาไว้ภายใต้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ธานี ภมรนิยม (ไม่ระบุปีที่พิมพ์ : คำนำ) ได้ระบุลักษณะของป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในประเทศไทยไว้ 3 รูปแบบ ดังนี้คือ

1. **ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม** เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนในท้องถิ่นได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป เช่น เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เป็นแหล่งชับน้ำและอาหาร สมุนไพร และของป่าสำหรับชาวชนบท รวมทั้งเป็นเขตอภัยทาน และเป็นที่พักผ่อน เป็นต้น

2. **ป่าชุมชนแบบพัฒนา** หรือป่าชุมชนประยุกต์ เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมให้ราษฎรมีป่าไม้ไว้ใช้สอยในระดับหมู่บ้าน ซึ่งจะมีรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ที่ดินและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง เช่น ป่าโรงเรียน (school forest) การพัฒนาวัดป่า ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นต้น

3. **การดำเนินงานส่งเสริมป่าชุมชน** ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ ภายในกรมป่าไม้ได้ดำเนินงานในลักษณะส่งเสริมกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ เช่น วัด โรงเรียน กลุ่มราษฎรให้ดำเนินกิจกรรมปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์ตามที่กรมป่าไม้ได้ดำเนินการอยู่แล้ว และมีโครงการที่จะจัดทำในอนาคต เช่น การดำเนินการหมู่บ้านป่าไม้ โครงการปลูกไม้ยืนต้นแบบประชาอาสา โครงการปลูกไม้ใช้สอยสำหรับหมู่บ้าน เป็นต้น

การพัฒนาป่าไม้ชุมชนในประเทศไทยนั้น ตั้งอยู่พื้นฐานความคิด 4 ประการ (โกมล แพรกทอง, ไม่ระบุปีที่พิมพ์ : 5-6) คือ

1) แนวความคิดด้านนิเวศวิทยา ดังที่ยอมรับกันว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์ ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบกันเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การโยงใยของระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์นั้นมีความจำเป็นต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ ดังนั้นจึงนับว่ามนุษย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคม นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศเพื่อให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย

2) แนวความคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งเล็งเห็นถึงกิจกรรมด้านป่าไม้เน้นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรหรือปัจจัยที่จำเป็นของชาวชนบท เช่น เป็นแหล่งซับน้ำ ไม้ใช้สอย สมุนไพร และอาหารป่าจำพวกเห็ด หน่อไม้และผลไม้ นอกจากนี้ป่าไม้ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนั้นกิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีพของประชาชนในชนบทที่สมควรจะถูกนำมาใช้ให้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ในการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

3) แนวความคิดของการกระจายอำนาจ จากการที่กรมป่าไม้ได้ดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้ในอดีตซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นการกระจายอำนาจให้ประชาชนในชนบทได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดประสิทธิผลและสามารถอำนวยความสะดวกต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าได้โดยตรงมากยิ่งขึ้น

4) แนวความคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกเงยได้ ถ้าได้รับการจัดการที่เหมาะสมจะมีผลให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องต่อชุมชนและรักษาซึ่งความสมดุลในธรรมชาติระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต

4. การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย

การจัดการป่าชุมชน (management of community forestry) ในประเทศไทยมีหลากหลายรูปแบบอันสืบเนื่องมาจากการยอมรับของปัจเจกบุคคล และชุมชน รวมทั้งความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรประชาชนที่ดูแลรักษาป่าไม้ผืนนั้น ๆ โกมล แพรกทอง (ไม่ระบุปีที่พิมพ์ : 9-10) ได้พรรณนา

ถึงการจัดการป่าไม้ชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของการจัดการป่าไม้ของประชาชน เพื่อประโยชน์ของประชาชนและโดยประชาชนซึ่งมักมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

4.1 การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่มนุษย์ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินกิจกรรมรักษาป่าเหล่านั้น เช่น เป็นแหล่งไม้ใช้สอยแหล่งอาหาร หรือทำพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะแปรเปลี่ยนตามสภาพของสังคมในแต่ละท้องถิ่น และอย่างน้อยที่สุดวัตถุประสงค์หลักก็เพื่อเป็นสมบัติรวมของชุมชน

4.2 การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ การจัดการป่าไม้ชุมชนจำเป็นต้องมีระเบียบและกฎเกณฑ์ที่ประชาชนท้องถิ่นร่วมกันกำหนดได้และเป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อสมาชิกของชุมชนคนใดละเมิด จะมีการปรับโทษหรือลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงร่วมกันไว้

4.3 องค์กรประชาชน เพื่อการจัดการป่าไม้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จำเป็นจะต้องมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กรที่ดูแลป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน องค์กรประชาชนที่ปรากฏมักเป็นองค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิมในชุมชนอยู่แล้ว เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เป็นต้น

4.4 การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าไม้ชุมชนขององค์กรประชาชนจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น หน่วยงานราชการ ได้แก่ กรมป่าไม้ ซึ่งให้การสนับสนุนทั้งในแง่วิชาการ หรือวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่า โดยให้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการให้ความคุ้มครองการดำเนินงานให้สามารถนำกฎหมายที่มีอยู่มาคุ้มครองรักษาสภาพป่าไม้ไว้ได้

นอกจากองค์ประกอบสำคัญของการจัดการป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพทั้ง 4 องค์ประกอบนั้น ทศนคติของชาวบ้านที่มีต่อป่าชุมชน และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในกระบวนการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ชุมชน ซึ่ง Mead ใน Boyle (1981:91) ได้กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงทุกสรรพสิ่งในสังคมมีการดำเนินการจากความเห็นชอบและการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงนั้น

5. ระบบและรูปแบบของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

เสนห์ จามริก และคณะ (2536:182-185) ได้จำแนกระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเด็น คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการและรูปแบบของการจัดการทรัพยากร

5.1 หลักการจัดการ โดยทั่วไประบบการจัดการทรัพยากรชุมชนวางอยู่บนพื้นฐาน 4 ประการคือการยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมทางสังคม ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

5.2 วิธีการจัดการ วิธีการจัดการป่าชุมชนอาจจำแนกได้ 3 ลักษณะคือ การจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น ป่าอนุรักษ์ หรือป่าต้นน้ำ ป่าพิธีกรรม ป่าใช้สอย ฯลฯ และกำหนดขอบเขตป่าของชุมชน รวมทั้งขอบเขตของป่าประเภทต่าง ๆ อย่างชัดเจน ประการที่สองจำเป็นต้องมีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบไม่ว่าจะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งมีการกำหนดบทลงโทษ สำหรับการฝ่าฝืนระเบียบกฎเกณฑ์ ประการที่สามมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกชุมชนเป็นครั้งคราวเพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชน และมีการจัดตั้งองค์กรของชุมชนเพื่อทำหน้าที่ดูแล ตรวจสอบและควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

5.3 รูปแบบของการจัดการ การจัดการทรัพยากรของชุมชนมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขทางกายภาพ และสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ-สังคมและการเมืองของแต่ละพื้นที่ ซึ่งสามารถจำแนกรูปแบบการจัดการทรัพยากรชุมชนออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

5.3.1 รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี รูปแบบการจัดการประเภทนี้พบได้ในชุมชนดั้งเดิมทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รูปแบบนี้เป็นการนำเอาอุดมการณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณีมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรชุมชน เช่น ความเชื่อในเรื่องผี และยึดมั่นในวิถีคิด มีการประกอบพิธีกรรมและการผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่ผสมผสานไปกับวิถีชีวิต ระบบการผลิต และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

5.3.2 รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ ในพื้นที่บางแห่งที่สิทธิชุมชนไม่ได้รับการยอมรับ เช่น มีความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกสูง หรือมีพลังกดดันต่อป่าค่อนข้างมาก เช่น มีการลักลอบตัดไม้ หรือบางพื้นที่ป่าเริ่มเสื่อมสภาพ ชาวบ้านอาจนำเอารูปแบบและวิธีการจัดการแบบอื่นมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการจัดการตามจารีตประเพณี เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีบวงสรวงต้นไม้ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการรักษาป่า ในบางพื้นที่อาจนำเอารูปแบบการจัดการอย่างเป็นทางการมาประยุกต์ใช้ เช่น มีการประชุมหารือ และร่างระเบียบข้อบังคับในการใช้พื้นที่ป่าเป็นลายลักษณ์อักษร โดยให้องค์กรที่เป็นทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้านหรือสภาตำบล หรือองค์การบริหารส่วนตำบลให้การรับรองเป็นต้น

5.3.3 รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง ในบริบทของการแย่งชิงทรัพยากร ระหว่างชุมชนกับรัฐและนายทุน รูปแบบของการจัดการทรัพยากรถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นขบวนการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิของชุมชน และต่อต้านนโยบายของรัฐ เช่น การต่อสู้กับสัมปทานไม้ การปลูกสร้างสวนป่า และโครงการ คจก.โดยจัดกิจกรรมรวมกลุ่ม เพื่อสร้างแผนงานในการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยชุมชนเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการเมือง

6. เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน

ในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านนั้น ทั้งอาศัยและความเชื่อเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว พลังงานของกลุ่มในรูปของคณะกรรมการเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ความสำเร็จในการบริหารจัดการป่าชุมชน

สำหรับเงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนในภาคเหนือ นั้น ผลวิจัยของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536:178-186) พบว่ามีเงื่อนไขและวัตถุประสงค์ 7 ประการด้วยกันดังรายละเอียดในตาราง 2

ตาราง 2 แสดงจำนวนและร้อยละของป่าชุมชนที่เกิดขึ้น ในภาคเหนือตามเงื่อนไขและวัตถุประสงค์

เงื่อนไข/และวัตถุประสงค์	จำนวน	ร้อยละ
1. ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม	23	15
2. ป้องกันและหรือรักษาคุณภาพของระบบนิเวศเกษตรท้องถิ่น	33	21
3. ต่อด้านการแย่งชิงทรัพยากรจากการเข้ามาแย่งใช้ของคนภายนอก	64	41
4. รักษาป่าไม้เพื่อการใช้สอยของชุมชน	12	8
5. ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน	5	3
6. ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ	8	5
7. ได้รับการสนับสนุนจากพระสงฆ์และหรือวัด	3	2
8. ไม่มีข้อมูล	7	5
รวม	155	100

จากข้อมูลในตาราง 2 สามารถกล่าวได้ว่าการเกิดป่าชุมชนที่จะประสบความสำเร็จมีเงื่อนไข/และวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ

1) เพื่อเป็นป่าสำหรับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม โดยข้อมูลแสดงให้เห็นว่าจากจำนวนป่าชุมชนในภาคเหนือทั้งหมด 155 ป่า นั้น ร้อยละ 15 พบว่าเกิดจากการรักษาไว้ของชาวบ้านตามความเชื่อ และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมโดยเชื่อว่าป่าเป็นแหล่งของสมุนไพร เป็นที่อยู่ของผีของวิญญาณบรรพบุรุษที่สามารถทำให้คนเจ็บป่วย นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีอุดมการณ์ความเชื่อมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์ไม่มีอำนาจโดยตรงในการควบคุมธรรมชาติ หากแต่ผีสงฆ์ เทวดา อารักษ์ เป็นผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ที่ปกป้องรักษาป่า มนุษย์จึงต้องขออนุญาตอำนาจเหนือมนุษย์เสียก่อน ก่อนที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติและใช้ในระดับที่เพียงพอต่อความจำเป็นเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามแม้ได้ชื่อว่าเป็นป่าพิธีกรรม แต่ป่าดังกล่าวยังคงทำหน้าที่ทางด้านการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ตามธรรมชาติของป่าโดยปกติอีกด้วย

2) เพื่อเป็นป่าป้องกันและหรือรักษาคุณภาพของระบบนิเวศเกษตรท้องถิ่น โดยผลวิจัยในตาราง 2 พบว่าป่าชุมชน 33 แห่ง หรือร้อยละ 21 เกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและหรือรักษาคุณภาพของระบบนิเวศเกษตร การดำรงอยู่ของป่าหมายถึงการดำรงอยู่ของไร่นาสวน โดยป่าทำหน้าที่ผลิตปุ๋ยธรรมชาติที่ไหลจากป่าสู่พื้นที่ปลูก และยังเป็นแหล่งที่มาของวัตถุดิบต่าง ๆ ในการ

ดำรงชีวิต รวมทั้งมีความสำคัญต่อความเชื่อและพิธีกรรมด้วย จากเงื่อนไขและวัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงสามารถกล่าวได้ว่าป่าชุมชนคือ ชีวิตหรือความอยู่รอดและสืบทอดของชุมชน

3) การรักษาป่าเกิดจากการต่อต้านการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอก ผลวิจัยตาราง 2 ระบุเช่นกันว่าป่าชุมชนจำนวน 64 ป่า หรือร้อยละ 41 ในภาคเหนือเกิดขึ้นจากการต่อต้านเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอกชุมชน ผลวิจัยพบว่ากำเนิดของการอนุรักษ์ป่านั้น เกิดจากการต่อต้านไม่ให้บริษัททำไม้ที่ได้สัมปทานจากรัฐเข้ามาตัดไม้ในบริเวณป่าที่ชาวบ้านจำแนกว่าเป็นต้นน้ำลำธาร ด้วยเหตุนี้กิจกรรมป่าชุมชนของชาวบ้านจึงมีนัยสำคัญต่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารของประเทศ โดยที่ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตต่อไปในพื้นที่นั้น และไม่ทำลายธรรมชาติ หรือในหลาย ๆ กรณียังช่วยรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติด้วยซ้ำไป

4) รักษาป่าไว้เพื่อการใช้สอยของชุมชน ผลวิจัยของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ ระบุว่าป่าชุมชนที่สำรวจจำนวน 12 ป่า คิดเป็นร้อยละ 8 เกิดจากการรักษาป่าไว้เพื่อการใช้สอย โดยสรุปว่าป่าคือ แหล่งอาหารและยารักษาโรค รวมทั้งวัตถุประสงค์ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเปรียบได้กับ "ซูเปอร์มาร์เก็ต" และร้านขายยาของชาวบ้านนั่นเอง

5) การรักษาป่าเกิดขึ้นได้ด้วยการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ผลการสำรวจของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ พบว่ามีป่าจำนวน 5 ป่า คิดเป็นร้อยละ 3 เกิดขึ้นเนื่องจากการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนได้เริ่มขึ้น ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าองค์กรพัฒนาเอกชนยังให้ความสำคัญต่อกิจกรรมอนุรักษ์ป่าในแนวทางป่าชุมชนยังมีค่อนข้างน้อย

6) การรักษาป่าเกิดจากการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ โดยคณะผู้วิจัยพบว่าป่าชุมชน จำนวน 8 ป่า คิดเป็นร้อยละ 5 เกิดจากการสนับสนุนจากรัฐ ผลวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่าระบบคิดของภาครัฐต่อการจัดการทรัพยากรป่าของภาครัฐเป็นอย่างไร ในขณะที่หน่วยงานของรัฐพยายามผลักดันเรื่องสวนป่าและการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ และให้ความสำคัญกับการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรที่ดินตามกฎหมายถือว่าเป็นน้อยมาก

7) การอนุรักษ์ป่าเกิดจากการได้รับการสนับสนุนจากพระสงฆ์และวัด คณะผู้วิจัยพบว่าป่าชุมชนจำนวน 3 ป่า ในภาคเหนือคิดเป็นร้อยละ 2 เท่านั้น เกิดจากการสนับสนุนจากพระสงฆ์และวัด ซึ่งอาจเนื่องจากพื้นที่ป่าภาคเหนืออยู่บนภูเขา และวัดส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในที่ราบใกล้หมู่บ้าน

แต่อย่างไรก็ตามโอกาสของการที่วัดจะผลักดันสนับสนุนชาวบ้านให้อนุรักษ์ป่ามีสูง เนื่องจากวัดมีสถานภาพเป็นนิติบุคคลจึงสามารถเช่าพื้นที่ป่าจากกรมป่าไม้ได้ ประกอบกับศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระและวัด ซึ่งน่าจะมีส่วนช่วยให้กิจกรรมป่าชุมชนขยายต่อไปได้ ประเด็นสำคัญคือ ชาวบ้านควรจะมีส่วนได้รับประโยชน์ในรูปของการจุนเจือชีวิตจากป่าของวัดบ้าง นอกเหนือจากความอึดเอิบทางด้านอุดมการณ์

สำหรับแนวทางการจัดการป่าชุมชนให้ประสบความสำเร็จนั้น วิญญัติ จำรัสพันธ์ และคณะ (2536:92-93) ได้ให้ข้อเสนอแนะบางประการไว้ดังนี้คือ

- 1) การพิจารณาการจัดการป่าชุมชน ควรยึดแหล่งทรัพยากรป่าไม้เป็นหลักและมองหาว่ามีชุมชนใดบ้างที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรป่าไม้นั้น ๆ จากนั้นอาจดำเนินการจัดการป่าชุมชน โดยก่อตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนในลักษณะคณะกรรมการร่วมซึ่งมีตัวแทนจากทุกชุมชนที่เกี่ยวข้อง
- 2) ควรให้มีการจัดการป่าชุมชน อยู่ภายใต้โครงสร้างของสภาตำบล/และองค์การบริหารส่วนตำบล ในกรณีที่มีหลายหมู่บ้านใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกัน สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลจะเป็นองค์กรกลางประสานให้เกิดความร่วมมือระหว่างหมู่บ้านในการจัดการป่าชุมชน นอกจากนี้สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะเป็นหน่วยงานวางแผนทรัพยากรธรรมชาติในระดับท้องถิ่นยังสามารถผสมผสานการพัฒนาป่าชุมชนเข้าในแผนทรัพยากรธรรมชาติในระดับตำบลด้วย
- 3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งของภาครัฐ และเอกชนควรให้การสนับสนุนการจัดการป่าชุมชน โดยเสริมความรู้ด้านเทคนิคที่จำเป็นแก่ชุมชน เช่น การจัดพื้นที่ไม้ การทำแนวกันไฟ และการปลูกพืชควบในป่าชุมชน เป็นต้น
- 4) เนื่องจากป่าชุมชนที่มีอยู่ทั่วไปในลักษณะต่าง ๆ เช่น ป่าบุดูตา ป่าช้า ป่าสาธารณะ ฯลฯ ป่าชุมชนเหล่านี้ควรได้รับการรับรองจากกฎหมายของรัฐ โดยให้การจัดการอยู่ภายใต้อำนาจของชุมชนหรือองค์กรในชุมชน หน่วยงานของรัฐจะเข้ามามีบทบาทก็ต่อเมื่อชุมชนหรือองค์กรชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถประสานประโยชน์ได้

5) ควรมีการฝึกอบรมคณะกรรมการหมู่บ้านและสมาชิกสภาตำบล/องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้แนวคิดและแนวทางการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถเป็นแกนนำในการพัฒนาป่าชุมชนในระดับหมู่บ้านและตำบลโดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะกรรมการหมู่บ้านควรมีกรรมการฝ่ายป่าชุมชนทำหน้าที่ดูแลและพัฒนาป่าชุมชนในท้องถิ่น

ภาคสรุป (Overview)

ป่าชุมชนของประเทศไทยในปัจจุบันมีพื้นที่อยู่ในเขตและนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทั้งนี้เนื่องจากยังไม่มีระเบียบ กฎหมาย กำหนดไว้แต่อย่างใด สำหรับความหมายของป่าชุมชนนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายป่าชุมชนไว้หลายแนวคิด แต่โดยสรุปแล้วเป็นการหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนในลักษณะของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่ต้องพึ่งทรัพยากรป่าไม้ โดยให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์เป็นกำหนดแผนงาน ติดตามกำกับดูแลรักษาอนุรักษ์ป่าชุมชน รูปแบบของป่าชุมชนมีหลากหลายรูปแบบ แต่เท่าที่ปรากฏในประเทศไทยอย่างเด่นชัดมีเพียง 3 รูปแบบคือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ป่าชุมชนแบบพัฒนา และป่าชุมชนแบบการดำเนินงานส่งเสริมป่าชุมชน โดยทั้ง 3 รูปแบบต่างมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป แต่ประเด็นหนึ่งที่คล้ายคลึงกันคือ ประชาชนในชุมชนเป็นผู้กำหนด เพื่อควบคุมกิจกรรมป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนมักมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการคือ การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ที่ประชาชนร่วมกันกำหนด มีองค์กรประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ และการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก สำหรับรูปแบบของการจัดการป่าชุมชนนั้น โดยทั่วไปมักปรากฏใน 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์และรูปแบบที่เป็นกระบวนการต่อรองทางการเมือง การเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนในภาคเหนือ นั้นเกิดจากเงื่อนไข 7 ประการ คือ

- 1) เพื่อเป็นป่าสำหรับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม
- 2) เพื่อให้เป็นป่าป้องกันและรักษาคุณภาพของระบบนิเวศเกษตร
- 3) เกิดจากการต่อต้านการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอก
- 4) รักษาป่าไว้เพื่อการใช้สอยของชุมชน

- 5) เกิดจากการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน
- 6) เกิดจากการสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ
- 7) เกิดจากการได้รับการสนับสนุนจากพระสงฆ์และวัด

ในส่วนของการจัดการป่าชุมชนให้ประสบความสำเร็จนั้นมิได้มีผู้ให้แนวทางในการจัดการไว้
ดังนี้คือ ควรมีแหล่งทรัพยากรป่าไม้เป็นหลักและการจัดการควรรออยู่ภายใต้โครงสร้างสภาตำบล
หรือองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนั้นควรมีได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน
พื้นที่ป่านั้นควรมีได้รับการรับรองจากกฎหมายของรัฐให้การจัดการอยู่ภายใต้อำนาจของชุมชน หรือองค์
กร ชุมชน และประการสุดท้ายคือ ควรมีการฝึกอบรมคณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกสภาตำบล
หรือ องค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อให้แนวคิดและแนวทางการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่องและ
สามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนตลอดไป

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

(RESEARCH METHODOLOGY)

การวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดลำพูนและจังหวัด
ลำปาง ได้กำหนดวิธีการและแผนงานวิจัย ดังนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

(Locale of the Study)

การวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ-สังคม และทัศนคติของ
ชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและรูปแบบและวิธีการจัดการป่า
ชุมชนของชาวบ้านในป่าชุมชนทั้ง 2 พื้นที่การวิจัยคือ หมู่บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง
จังหวัดลำพูน และหมู่บ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง คณะผู้วิจัยได้เลือก
พื้นที่ทั้งสองสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ เนื่องจากเหตุผลหลายประการ คือ

- 1) หมู่บ้านทั้งสองมีทำเลที่ตั้งใกล้ชิด กับเขตป่าชุมชนที่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านร่วมกัน
อนุรักษ์มาเป็นระยะเวลานาน และได้รับการยอมรับจากฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน
- 2) ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านมีรูปแบบและวิธีการจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกัน แต่
สภาพป่าชุมชนทั้งสองแห่งต่างอยู่ในสภาพที่ใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติดั้งเดิมมากที่สุด โดยมีได้ถูกบุกรุกทำลาย
- 3) จากสภาพดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่ต้องการศึกษา และวิเคราะห์ถึงภูมิปัญญาของ
ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ว่ามีรูปแบบและวิธีการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชนทั้งสองแห่งเป็นอย่างไรและป่าชุมชน
ทั้งสองมีเงื่อนไขของการเกิดและดำรงไว้ซึ่งป่าชุมชนอย่างไรบ้าง

ผู้ให้ข้อมูล (The Respondents)

ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มตามลักษณะของผู้ให้ข้อมูล และข่าวสารที่ต้องการศึกษาในงานวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

1) ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพและประวัติของหมู่บ้าน ลักษณะความเป็นมาของชุมชนและรูปแบบวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคของการจัดการป่าชุมชน โดยเก็บข้อมูลจากผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านทั้งสองแห่งมาเป็นระยะเวลานาน

2) ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เก็บข้อมูลจากชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครอบครัวของหมู่บ้านทั้งสองแห่งโดยไม่มีการสุ่มตัวอย่าง ทั้งนี้เพื่อความถูกต้องและแม่นยำของข้อมูล รวมทั้งจำนวนประชากรของทั้งสองหมู่บ้านมีจำนวนไม่มากนักและอยู่ในวิสัยที่คณะผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ทันเวลา อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้คณะผู้วิจัยสามารถเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (The Research Instrument)

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือแบบสอบถามเพื่อการสัมภาษณ์ (interview schedule) ที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นตามแนวทางของวัตดูประสงศ์ แบบสอบถามเพื่อรวบรวมข้อมูลที่ต้องการแบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ ชุดแรกเป็นเครื่องมือสำหรับรวบรวมข้อมูลจากชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครอบครัวที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ-สังคม ทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน สำหรับเครื่องมือชุดที่สอง ซึ่งเป็นเครื่องมือเพื่อรวบรวมข้อมูลจากผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคลและสังคม และรูปแบบวิธีการจัดการและดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านคณะผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจาก กชช. 2 ค ฉบับประจำหมู่บ้าน และการสังเกตการณ์ของคณะผู้วิจัยในพื้นที่

ตัวแปรและการวัดตัวแปร (Variables and Measurement)

ลักษณะส่วนบุคคล หมายถึงลักษณะต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูลซึ่งได้แก่

อายุ หมายถึงจำนวนปีตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวันบันทึกข้อมูล (เกิน 6 เดือนถือว่าเป็น 1 ปี)

ระดับการศึกษา หมายถึง วุฒิสูงสุดที่ผู้ให้ข้อมูลได้ศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน

สภาพการถือครองที่ดิน หมายถึงลักษณะการถือครองที่เป็นกรรมสิทธิ์ในที่ดินของผู้ให้ข้อมูลซึ่งอาจเป็นของตนเองทั้งหมด เช่นบุคคลอื่นทำกิน หรืออาศัย ทำกินในที่ดินของบุคคลอื่นฟรี

จำนวนสมาชิกในครอบครัว หมายถึงจำนวนบุคคลที่อาศัยและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในครอบครัวเดียวกันของผู้ให้ข้อมูล

ทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึงความรู้สึกและความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลที่ต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่มีความจำเป็นต่อชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลอาจลงความเห็นไปในทางบวกหรือทางลบก็ได้ต่อข้อความเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จำนวน 12 ข้อความ โดยมีคำตอบให้เลือกตอบและกำหนดคะแนนในแต่ละคำตอบดังนี้ “เห็นด้วยในระดับมาก” มีค่าเท่ากับ 4 คะแนน “เห็นด้วย” มีค่าเท่ากับ 3 คะแนน “ไม่เห็นด้วย” มีค่าเท่ากับ 2 คะแนน และ “ไม่เห็นด้วยในระดับมาก” มีค่าเท่ากับ 1 คะแนน จากนั้นนำคะแนนจากคำตอบที่ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบในแต่ละข้อความมาคำนวณคะแนนเฉลี่ย (weight mean score) โดยมีเกณฑ์เพื่อการแปลความดังนี้

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	หมายถึง
3.26 - 4.00	มีทัศนคติในทางที่เห็นด้วยในระดับมาก
2.51 - 3.25	มีทัศนคติในทางที่เห็นด้วย
1.76 - 2.50	มีทัศนคติในทางไม่เห็นด้วย
1.00 - 1.75	มีทัศนคติในทางที่ไม่เห็นด้วยระดับมาก

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน หมายถึงการที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เช่น การใช้ไม้ ผลผลิตจากป่า ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม ตามประเพณี เป็นแหล่งชับน้ำ อนุรักษ์ไว้เป็นเขตอุทยาน ใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยนำไปสร้างข้อความและแต่ละข้อความมีคำตอบให้ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบว่า “ใช้ประโยชน์” หรือ “ไม่ได้ใช้ประโยชน์”

การบริหารจัดการป่าชุมชน หมายถึงการนำความรู้ด้านการป่าไม้และหลักการอนุรักษ์ป่าไม้เข้าไปจัดการดูแลรักษาป่าชุมชน เช่น การจำแนกประเภทป่า การกำหนดขอบเขตป่าชุมชน การมีกฎเกณฑ์และแนวทางใช้ประโยชน์ การกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนระเบียบกฎเกณฑ์ การจัดตั้งองค์กรชุมชน เพื่อทำหน้าที่ตรวจตราและควบคุมการใช้ประโยชน์ปรับปรุงพัฒนาป่าชุมชน และมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกชุมชนเพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชน วิธีการบริหารจัดการป่าชุมชนดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นผู้วิจัยได้นำไปสร้างข้อความคำถามและมีคำตอบให้ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบว่า “มีการปฏิบัติ” หรือ “ไม่มีการปฏิบัติ” ถ้าเลือกตอบว่ามีการปฏิบัติได้มีแนวทางการปฏิบัติอย่างไร ถ้าตอบว่าไม่มีการปฏิบัติให้ระบุเหตุผลว่าทำไมไม่ปฏิบัติ จากนั้นนำข้อความคำตอบของแต่ละข้อความมาประมวล และสรุปวิธีการบริหารจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านทั้งสองแห่ง

การทดสอบเครื่องมือ

(Pre-testing of Instrument)

เครื่องมือวิจัยที่สร้างขึ้นผู้วิจัยได้นำไปให้นักวิชาการป่าไม้ผู้รับผิดชอบโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ตรวจสอบความตรงในเนื้อหา (content validity) พร้อมทั้งนำมาปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของนักวิชาการ จากนั้นนำไปทดสอบความเที่ยง (reliability) ในแบบทดสอบทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยการนำไปทดสอบกับชาวบ้านจำนวน 20 คน จากนั้นนำมาวิเคราะห์หาค่าความแปรปรวนภายในสัมประสิทธิ์แอลฟา ตามแบบของ Cronbach ในนัยัย ทนุผล (2531: 98) ผลการทดสอบความเที่ยงของแบบทดสอบทัศนคติมีค่าเท่ากับ 0.73 ซึ่งนับว่าแบบทดสอบมีค่าความเที่ยงในระดับที่ใช้ได้ ส่วนเครื่องมือวัดการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและการบริหารจัดการป่าชุมชนนั้นผู้วิจัยได้ทดสอบความเป็นปรนัย (objectivity) ผลการทดสอบพบว่าผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจในข้อความคำถามในประเด็นเดียวกัน

วิธีการรวบรวมข้อมูล (Data Gathering)

เครื่องมือวิจัยทั้งสองชุดได้นำไปจัดทำตามจำนวนผู้ให้ข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยได้ประสานงานกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปางเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลและการอำนวยความสะดวกอื่น ๆ การสำรวจข้อมูลได้จัดกระทำระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2535 นอกเหนือจากการเก็บข้อมูลแบบเผชิญหน้า (face to face interview) ระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้มีการสำรวจข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่าง ๆ และมีการสังเกตการณ์พร้อมจดบันทึกระหว่างการสำรวจข้อมูลด้วย

การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data)

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลตามแบบสอบถาม เพื่อการสัมภาษณ์ครบจำนวนแล้ว ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูล จากนั้นนำมาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และใช้ค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้

1. ค่าความถี่ และค่าร้อยละเพื่อแจกแจงความถี่ในการจัดลำดับชั้นของลักษณะส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล และการบริหารจัดการป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
2. ค่ามัชฌิมเลขคณิต และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลางและการกระจายของลักษณะส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล
3. คะแนนเฉลี่ย (weight mean score) ใช้ในการวิเคราะห์ระดับทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์

(RESULTS AND DISCUSSION)

การนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน โดยนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของตารางข้อมูลประกอบคำบรรยายและความเรียงเป็นตอน ๆ ดังนี้

ตอน 1 สภาพทางกายภาพของบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ตอน 2 ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ-สังคมของชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านเป้าหมายการวิจัย รวมทั้งทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ตอน 3 รูปแบบและวิธีการจัดการดูแลและอนุรักษ์ป่าชุมชนของทั้งสองพื้นที่

ผลการวิจัย

ตอน 1 สภาพทางกายภาพของบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

1.1 สภาพทั่วไปของบ้านทุ่งยาว ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามถนนสายลำพูน-ลำปาง ห่างจากตัวเมืองลำพูน ระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร อาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านทุ่งยาวมีดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับบ้านจำบอน ทิศใต้ติดต่อกับบ้านป่าบัว ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านจำขี้มด และทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านป่าบาง

การคมนาคม สำหรับการติดต่อกับบ้านทุ่งยาวโดยใช้การคมนาคมทางบกหรือถนนสายลำพูน-ลำปาง ห่างจากตัวเมืองประมาณ 9 กิโลเมตร และแยกขวามือตามถนนลาดยางถึงหมู่บ้าน เป็นระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร

บ้านทุ่งยาวตั้งอยู่บริเวณทางด้านเหนือของเทือกเขาขุนตาล และขอบแอ่งเชียงใหม่จึงทำให้สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสลับด้วยเนินเขา มีความสูงเฉลี่ย 500 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง

แม่น้ำสาขานซึ่งต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาขุนตาลด้านตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้านไหลผ่าน แม่น้ำสาขานี้ เป็นแหล่งน้ำสำคัญสำหรับการอุปโภคและเพื่อการเกษตรของผู้คนในหมู่บ้านแห่งนี้ ลำน้ำดังกล่าว จะไหลไปบรรจบกับแม่น้ำกวงที่ตัวเมืองลำพูน และไหลออกสู่มแม่น้ำปิงอีกทอดหนึ่ง โดยเหตุที่บ้านทุ่ง ยาวมีภูเขาอยู่ทางทิศใต้และพื้นที่ราบค่อยลาดลงทางทิศเหนือ ลำน้ำสาขานที่ไหลผ่านหมู่บ้านจึงไหล ค่อนข้างเร็ว จึงทำให้บางปีน้ำไม่พอใช้ สภาพการตั้งบ้านเรือนของคนในชุมชนตั้งตามแนวขนานไปกับ แนวลำน้ำ และทุ่งนาจึงได้ชื่อว่า “บ้านทุ่งยาว” ด้วยเหตุของลักษณะภูมิประเทศ

บ้านทุ่งยาวมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 4,300 ไร่ โดยจำแนกเป็นที่อยู่อาศัย และหัวไร่ปลาย นา ประมาณ 400 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร 2,100 ไร่ นอกนั้นเป็นบริเวณป่า “ป่าน้ำจ๋า” ซึ่งเป็น บริเวณป่าที่มีแหล่งน้ำซับ ซึ่งไหลออกมาตลอดทั้งปี ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ป่าน้ำจ๋า” รวมกับพื้นที่ป่า ที่ชาวบ้านร่วมใจกันขยายออกไปเพื่อการรักษาป่า และต้นน้ำจำนวน 1,800 ไร่

บ้านทุ่งยาวมีประชากรทั้งสิ้น 1,093 คน แยกเป็นชาย 538 คน และหญิง 555 คน มี จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 170 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก สำหรับกลุ่ม อาชีพหลักได้แก่ “กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร” กลุ่มจักตอก เป็นต้น

1.2 สภาพทั่วไปของบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ตั้งอยู่ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดลำปาง บ้านห้วยลึกอยู่ห่างจากตัวเมืองลำปาง 20 กิโลเมตร บ้านห้วยลึกมีอาณาเขตติดต่อกับบ้านทุ่งปงเรียนทางทิศเหนือ บ้านฮ่องทางทิศใต้ แม่น้ำแม่ตุ๋ยทางทิศ ตะวันออก และบ้านหัวฝาย ทางทิศตะวันตก

การคมนาคมเข้าสู่บ้านห้วยลึกไปได้ทางเดียว คือ ทางรถยนต์โดยสามารถเดินทางออก จากตัวเมืองลำปางไปทางทิศตะวันตกไปตามถนนสายลำปาง อำเภอเมืองปาน ซึ่งเป็นถนนลาดยาง ตลอดสาย เมื่อถึงกิโลเมตรที่ 15 เลี้ยวซ้ายเข้าสู่หมู่บ้านฮ่องประมาณ 1 กิโลเมตร และเลี้ยวขวาไปทาง ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนืออีกประมาณ 1 กิโลเมตร จะถึงบ้านห้วยลึก สภาพถนนจากทางแยกถนน สายลำปางอำเภอเมืองปานจะเป็นเส้นทางลูกรังตลอดสาย

บ้านห้วยลึกเป็นหมู่บ้านในชนบทมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 105 ครัวเรือน มีประชากรทั้ง สิ้น 606 คน แยกเป็นเพศชาย 236 คน และเพศหญิง 370 คน ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำการ

เกษตร ซึ่งได้แก่ ทำนา ทำไร่ และรับจ้างทั่วไป สำหรับพื้นที่ทำการเกษตรมีประมาณ 600 ไร่ บริเวณด้านทิศเหนือมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านมีที่ดินสาธารณะ 1 แปลง ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 313 ไร่ ซึ่งกรมที่ดินได้ออกหนังสือสำคัญ เลขที่ 18986 ลงวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2536 ให้ไว้สำหรับบ้านห้วยลึก เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ภายในพื้นที่ดังกล่าวมีเนื้อที่ประมาณ 90 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ประกอบด้วยพรรณไม้นานาชนิดที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจขึ้นอย่างหนาแน่น เช่น ไม้แดง ไม้ตะแบก ตะเคียน รกฟ้า กะบก สัก เหียง และพลวง เป็นต้น ขนาดต้นไม้มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ที่สามารถนำมาเป็นสินค้าได้อย่างดี สภาพป่าโดยทั่วไปไม่เคยถูกตัดฟัน บุกรุก แฉ้วถางแต่อย่างใด เว้นเสียแต่มีการแฉ้วถางวัชพืชรอบอาคารที่ปลูกสร้างไว้กลางป่าแห่งนี้เพื่อใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนาในการเผาผู้เสียชีวิตของหมู่บ้านห้วยลึก และบ้านปงเรียนซึ่งอยู่ติดกัน พื้นที่ป่าแห่งนี้ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าหนองปิง” จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านทราบว่าผืนป่าแห่งนี้มีสภาพดังกล่าวมานับไม่น้อยกว่า 100 ปี และถึงแม้ว่าผืนป่าจะอยู่ใกล้หมู่บ้านแต่ชาวบ้านไม่เคยเข้าไปทำลายตัดฟันต้นไม้แต่อย่างใด หากแต่ชาวบ้านจะช่วยกันจัดการ ดูแลรักษามาเป็นอย่างดี สำหรับใช้ประโยชน์เป็นป่าช้าในหมู่บ้านแล้ว ชาวบ้านยังสามารถนำไม้บริเวณป่าดังกล่าวมาใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวม ซึ่งต้องได้รับความยินยอมจากชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน

ตอน 2 ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ-สังคม ทศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

2.1. ลักษณะส่วนบุคคลและสังคม

อายุ หมายถึงจำนวนปีของผู้ให้ข้อมูลโดยนับตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวันบันทึกข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลรายใดมีอายุเกิน 6 เดือน ถือว่าเป็น 1 ปี ผลการวิจัยในตาราง 3 พบว่าอายุเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูล (ชาวบ้าน) ของทั้งสองหมู่บ้านมีอายุที่ใกล้เคียงกัน หากแต่ผู้ให้ข้อมูลจากบ้านห้วยลึกจะมีอายุเฉลี่ยมากกว่าชาวบ้านทุ่งยาวเล็กน้อย ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มใหญ่ของบ้านห้วยลึก (ร้อยละ 33.77) มีอายุอยู่ในช่วงระหว่าง 28-41 ปี และผู้ที่มีอายุ 27 ปี และน้อยกว่า มีเพียงร้อยละ 1.30 ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลของบ้านทุ่งยาวที่มีอายุ 27 ปี และน้อยกว่ามีถึงร้อยละ 7.06 ข้อมูลดังกล่าวอาจส่งผลให้อายุเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูลบ้านห้วยลึกสูงกว่าอายุเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูลบ้านทุ่งยาวเล็กน้อย จากอายุเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้านกล่าวได้ว่าผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้อยู่ในวัยผู้ใหญ่ ซึ่งผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงชีวิตที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านใกล้ป่าชุมชนเหล่านี้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ข้อมูลที่ได้รับจึงถือได้ว่าเป็นตัวแทนของชุมชนได้ทั้งหมด

เพศ ข้อมูลในตาราง 3 แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนมากของทั้งสองหมู่บ้าน (ร้อยละ 86.47 และร้อยละ 85.71) เป็นเพศชาย ส่วนเพศหญิงมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ผลวิจัยนี้สอดคล้องกับลักษณะและวัฒนธรรมของชนบทไทยซึ่งมักยกให้เพศชายเป็นหัวหน้าครอบครัวและทำหน้าที่ติดต่อปะทะสังสรรค์กับสังคมภายนอก

ตาราง 3 แสดงร้อยละของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล

ลักษณะส่วนบุคคล	ร้อยละ	
	บ้านทุ่งยาว	บ้านห้วยลึก
อายุ		
27 ปี และน้อยกว่า	7.06	1.30
28 - 41 ปี	23.53	33.77
42 - 55 ปี	32.35	29.87
56 - 69 ปี	27.65	27.27
70 ปี และมากกว่า	9.41	7.79
อายุเฉลี่ย	49.12	49.75
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	14.11	13.25
อายุต่ำสุด - สูงสุด	21-80	17-84
เพศ		
ชาย	86.47	85.71
หญิง	13.53	14.29
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้รับการศึกษา	20.59	24.68
จบประถมศึกษาปีที่ 4	66.47	70.12
จบมัธยมศึกษาปีที่ 3	8.82	3.90
จบมัธยมศึกษาปีที่ 6	2.94	0.00
จบประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปว.ส)	0.59	1.30
จบอุดมศึกษา	0.59	0.00

ระดับการศึกษา หมายถึงวุฒิสูงสุดที่ผู้ให้ข้อมูลได้ศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ผลการวิจัยในตาราง 3 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ของทั้งบ้านห้วยลึก และบ้านทุ่งยาว (ร้อยละ 70.12 และ 66.47 ตามลำดับ) จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ส่วนที่เหลือจำนวนไม่มากนักต่างระบุว่า จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 มัธยมศึกษาปีที่ 6 ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง และมีเพียงผู้ให้ข้อมูลบ้านทุ่งยาวเท่านั้นที่ระบุว่าจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา (ร้อยละ 0.59) แต่อย่างไรก็ตามผลการวิจัยกลับพบว่ามีผู้ให้ข้อมูลทั้งจากบ้านห้วยลึก จังหวัดลำปาง และบ้านทุ่งยาว จังหวัดพุน อีกรจำนวนไม่น้อย (ร้อยละ 24.68 และ 20.59 ตามลำดับ) ที่ระบุว่าไม่ได้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน หรือระบบนอกโรงเรียนเลย ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงอายุของผู้ให้ข้อมูลแล้วพบว่าผู้ให้ข้อมูลบางส่วนมีอายุมากโดยผู้สูงอายุสูงสุดถึง 80 ปี ในบ้านทุ่งยาว และ 84 ปี ที่บ้านห้วยลึก ดังนั้นจึงอาจมีผลให้ผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษ เนื่องจากประชาชนในชนบทสมัยก่อนมองประเด็นการศึกษาเป็นสิ่งไกลตัวและต่างมุ่งทำมาหาเลี้ยงชีพตามแบบของบรรพบุรุษ รวมทั้งการขยายโอกาสทางการศึกษาในอดีตยังไม่กว้างขวางครอบคลุมเหมือนในปัจจุบัน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จากผลการวิจัยในตาราง 4 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนมากของบ้านทุ่งยาวและบ้านห้วยลึก (ร้อยละ 67.65 และร้อยละ 75.32 ตามลำดับ) ระบุว่าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 3-5 คน สำหรับจำนวนบุคคลในครัวเรือนโดยเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้าน คือ 4 คน และมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.34 และ 1.44 ตามลำดับ ผลวิจัยอาจกล่าวได้ว่าขนาดของครอบครัวของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านเป็นครอบครัวขนาดเล็ก และไม่มี ความแตกต่างกันมากนัก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความสำเร็จของการรณรงค์โครงการวางแผนครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงจำนวนผู้ให้ข้อมูลที่รายงานว่ามีจำนวนบุคคลในครัวเรือนมากกว่า 5 คนนั้น พบว่ามีถึงร้อยละ 17.06 และ 11.69 ในบ้านทุ่งยาวและบ้านห้วยลึก ทั้งนี้อาจเนื่องจากประชากรในหมู่บ้านเหล่านี้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งอาจต้องการแรงงานช่วยในการประกอบอาชีพทางการเกษตร รวมทั้งเป็นสิ่งคมนชนบทซึ่งเป็นลักษณะครอบครัวขยาย (extended family)

ตาราง 4 แสดงร้อยละของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านจำแนกตามช่วงจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

ช่วงจำนวนสมาชิกใน ครัวเรือน	ร้อยละ	
	บ้านทุ่งยาว	บ้านห้วยลึก
2 คนและน้อยกว่า	15.29	12.99
3 - 5 คน	67.65	75.32
6 - 8 คน	17.06	11.69
จำนวนบุคคลเฉลี่ย	4.12	3.96
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	1.34	1.44
จำนวนต่ำสุด - สูงสุด	2-8	1-8

2.2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

สภาพการถือครองที่ดิน หมายถึงลักษณะของการถือครองที่ดินที่ผู้ให้ข้อมูลประกอบอาชีพอยู่ ซึ่งอาจเป็นของตนเองทั้งหมด หรือ เช่าที่ดินซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น หรืออาศัยที่ทำงานของบุคคลอื่น ผลวิจัยในตาราง 5 พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ของทั้งสองหมู่บ้านคือ บ้านทุ่งยาว และบ้านห้วยลึก (ร้อยละ 77.00 และร้อยละ 83.12 ตามลำดับ) รายงานว่ามีกรรมสิทธิ์บนพื้นที่ดินที่ครอบครัวยุคก่อนประกอบอาชีพและมีเพียงผู้ให้ข้อมูลส่วนน้อยเท่านั้นที่ระบุว่าเช่าที่ดินของผู้อื่น และเช่าบ้างเป็นของตนเองบ้างเพื่อการประกอบอาชีพ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงผู้ที่ระบุว่าไม่มีที่ดินทำกินนั้นพบว่าผู้ให้ข้อมูลจากบ้านทุ่งยาวมีจำนวนมากกว่าผู้ให้ข้อมูลจากบ้านห้วยลึก ผู้ให้ข้อมูลที่ระบุว่าไม่มีที่ดินทำกินนั้น จากการสัมภาษณ์ของคณะผู้วิจัยพบว่าบุคคลเหล่านั้นได้ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมไปแล้ว และสมาชิกของครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน จังหวัดลำพูนได้เปลี่ยนอาชีพไปเป็นพนักงานและลูกจ้างของโรงงานและสถานบริการในตัวเมืองลำพูน และบางส่วนได้ทำงานในบริษัทผู้ผลิตสินค้าต่าง ๆ ในนิคมอุตสาหกรรมของจังหวัดลำพูน ส่วนผู้ให้ข้อมูลจากบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อมจังหวัดลำปางนั้นรายงานว่าได้ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน จากการสังเกตของคณะผู้วิจัยภายในหมู่บ้านพบว่า มีชาวบ้านหลายครัวเรือนประกอบอาชีพหัตถกรรมและอุตสาหกรรมในครัวเรือน รวมทั้งอาชีพค้าขายด้วย

ขนาดของพื้นที่ทำการเกษตร สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่ระบุว่าไม่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง และเช่าผู้อื่นเพื่อประกอบอาชีพการเกษตรนั้น ผลวิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้านกลุ่มใหญ่ (ร้อยละ 44.53 และร้อยละ 48.61) มีขนาดของพื้นที่ดิน 5 ไร่ และน้อยกว่า ส่วนที่เหลือมีพื้นที่อยู่

ระหว่าง 6-10 ไร่ (ร้อยละ 37.95 และร้อยละ 41.67 ตามลำดับ) และเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ให้ข้อมูลจากบ้านทุ่งยาวจำนวนหนึ่งมีขนาดของพื้นที่ดินมากกว่า 15 ไร่ขึ้นไป โดยผู้ที่มี จำนวนที่ดินมากที่สุดคือ 45 ไร่ ส่วนผู้ให้ข้อมูลจากบ้านห้วยลึกมีขนาดของพื้นที่มากที่สุดเพียง 15 ไร่เท่านั้น (ตาราง 5) ผลวิจัย

ตาราง 5 แสดงร้อยละของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านจำแนกตามลักษณะทางเศรษฐกิจ

ลักษณะทางเศรษฐกิจ	ร้อยละ	
	บ้านทุ่งยาว	บ้านห้วยลึก
สภาพการถือครองที่ดิน		
มีที่ดินเป็นของตนเอง	77.00	83.12
เช่าที่ดินผู้อื่น	1.00	1.30
เป็นของตนเองบ้างเช่าบ้าง	2.35	9.09
ไม่มีที่ดินทำกิน	19.41	6.49
ขนาดของพื้นที่ทำการเกษตร		
5 ไร่ และน้อยกว่า	44.53	48.61
6-10 ไร่	37.95	41.67
11-15 ไร่	10.95	9.72
มากกว่า 15 ไร่	6.57	-
ขนาดพื้นที่เฉลี่ย		
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	8.37	6.09
จำนวนต่ำสุด-สูงสุด	7.04	3.46
	1-45	1-15

ดังกล่าวจึงกล่าวได้ว่าผู้ให้ข้อมูลจากบ้านทุ่งยาวมีขนาดของพื้นที่ทำการเกษตรใหญ่กว่าขนาดพื้นที่ทำการเกษตรของผู้ให้ข้อมูลบ้านห้วยลึก (ขนาดพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูลบ้านทุ่งยาว 8 ไร่ ส่วนพื้นที่เฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูลบ้านห้วยลึก คือ 6 ไร่ และเมื่อพิจารณาค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่าผู้ให้ข้อมูลจากบ้านทุ่งยาวมีขนาดของพื้นที่ทำการเกษตรที่แตกต่างกันมากกว่าผู้ให้ข้อมูลบ้านห้วยลึก เช่นกัน

2.3. ทศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับทศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนนี้ ผู้วิจัยได้สร้างข้อความเกี่ยวกับจิตสำนึกและอุดมการณ์ของการอนุรักษ์ป่าจำนวน 12 ข้อความ โดยแต่ละข้อความมีคำตอบว่า “เห็นด้วยในระดับมาก” “เห็นด้วย” “ไม่เห็นด้วย” และ “ไม่เห็นด้วยในระดับมาก” ให้ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบ คำตอบแต่ละคำตอบมีการกำหนดน้ำหนักคะแนนให้จากมากไปหาน้อยตามลำดับ จากนั้นนำคะแนนจากคำตอบที่ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบมาคำนวณน้ำหนักคะแนนเฉลี่ย โดยมีเกณฑ์การแปลความดังนี้คือ

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	หมายถึง
3.26 - 4.00	มีทศนคติในทางที่เห็นด้วยในระดับมาก
2.51 - 3.25	มีทศนคติในทางที่เห็นด้วย
1.75 - 2.50	มีทศนคติในทางที่ไม่เห็นด้วย
1.00 - 1.75	มีทศนคติในทางที่ไม่เห็นด้วยระดับมาก

ผลการวิจัยที่แสดงในตาราง 6 พบว่าชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านมีทศนคติต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่คล้ายคลึงกันในหลาย ๆ ข้อความตามวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ป่าชุมชน แต่อย่างไรก็ตามยังพบว่าบางข้อความวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านมี ทศนคติที่แตกต่างกันกล่าวคือในประเด็นข้อความที่ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่มีทศนคติเห็นด้วยในทิศทางเดียวกันและบางข้อความชาวบ้านจากหมู่บ้านมีความเห็นด้วยในระดับมากกว่าอีก หมู่บ้านหนึ่งได้แก่ “ป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตไม้เพื่อใช้ในการก่อสร้างสาธารณประโยชน์” “ป่าชุมชนเป็นแหล่งพักพิงของสัตว์ป่าเพื่อการอนุรักษ์” “ป่าชุมชนก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้าน” “ป่าชุมชนเป็นพื้นที่อนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งซับน้ำ” “ป่าชุมชนช่วยขจัดความแห้งแล้ง” “ป่าชุมชนช่วยในการอนุรักษ์ดิน และลดการพังทลายของดิน” “ป่าชุมชนใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวบ้าน” และ “ป่าชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งศึกษาวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพของผู้สนใจและอนุชนรุ่นหลัง

สำหรับประเด็นข้อความที่ชาวบ้านสองหมู่บ้านส่วนใหญ่มีทศนคติในทางที่ขัดแย้งกันโดยชาวบ้านทุ่งยาวมีทศนคติในทางที่เห็นด้วย และเห็นด้วยในระดับมาก แต่ชาวบ้านห้วยลึกกลับมีทศนคติที่ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยระดับมาก ซึ่งพิจารณาจากค่าคะแนนเฉลี่ยในตาราง 6 ได้แก่ “ป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตไม้ใช้สอยของชาวบ้าน” “ป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตอาหารและสมุนไพร” “ป่าชุมชน

ชนสามารถใช้เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน“ และ “ป่าชุมชนสามารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้าน” เหตุที่เป็นดังนี้จากการสอบถามชาวบ้านบ้านห้วยลึกที่เป็นผู้ให้ข้อมูลพบว่าชาวบ้านแห่งนี้ไม่คิดว่าป่าชุมชนที่ติดอยู่กับหมู่บ้านของตนสามารถใช้ประโยชน์ได้สำหรับชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าป่าชุมชนแห่งนี้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมการเผาศพของชาวบ้านจึงไม่น่าจะใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งในระยะเวลาที่ผ่านมาเคยมีชาวบ้านบางคนได้เข้าไปนำไม้และผลผลิตจากป่ามาใช้และนำไปขายและเกิดเจ็บป่วยเสียชีวิตไปหลายราย ชาวบ้านแห่งนี้จึงไม่กล้าเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น นอกจากประกอบพิธีกรรมเผาศพเท่านั้น ดังนั้นจึงมีผลให้ชาวบ้านห้วยลึกส่วนใหญ่มีทัศนคติในทางที่ไม่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ในสี่ประเด็นดังกล่าว

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเกี่ยวกับข้อความวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่มีทัศนคติเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่าเห็นด้วยนั้น สามารถกล่าวได้ว่าประชาชนของทั้งสองหมู่บ้านนี้มีทัศนคติในระดับที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านมีความคิดว่าป่าชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งชับน้ำธรรมชาติ ลดการพังทลายของดิน ช่วยขจัดความแห้งแล้งของอากาศ รวมทั้งยังเป็นแหล่งอาศัยและพักพิงของสัตว์ป่า และก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนประเด็นสุดท้ายที่ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่มีความคิดว่าป่าชุมชนสามารถใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะพิธีการเผาศพ ผู้เสียชีวิตในหมู่บ้าน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536: 163) ที่ระบุว่าป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวขององค์กรประชาชนเพื่อใช้ประโยชน์

ตาราง 6 แสดงคะแนนเฉลี่ยและระดับทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้าน ที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ข้อความเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน	บ้านทุ่งยาว		บ้านห้วยลึก	
	คะแนนเฉลี่ย	ระดับทัศนคติ	คะแนนเฉลี่ย	ระดับทัศนคติ
1) ป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตไม้เพื่อใช้ในการก่อสร้างสาธารณประโยชน์	3.14	เห็นด้วย	3.34	เห็นด้วย ระดับมาก
2) ป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตไม้เพื่อใช้สอยของชาวบ้าน	3.22	เห็นด้วย	1.58	ไม่เห็นด้วย ระดับมาก
3) ป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตอาหารและสมุนไพร	3.51	เห็นด้วย ระดับมาก	2.25	ไม่เห็นด้วย
4) ป่าชุมชนสามารถอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน	3.46	เห็นด้วย ระดับมาก	2.30	ไม่เห็นด้วย
5) ป่าชุมชนเป็นแหล่งพักผ่อนของสัตว์ป่าเพื่อการอนุรักษ์	3.18	เห็นด้วย	3.78	เห็นด้วย ระดับมาก
6) ป่าชุมชนก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้าน	3.56	เห็นด้วย ระดับมาก	3.70	เห็นด้วย ระดับมาก
7) ป่าชุมชนเป็นพื้นที่อนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งซับน้ำ	3.55	เห็นด้วย ระดับมาก	3.48	เห็นด้วย ระดับมาก

ตาราง 6..... (ต่อ)

ข้อความเกี่ยวกับการ อนุรักษ์ป่าชุมชน	บ้านทุ่งยาว		บ้านห้วยลึก	
	คะแนนเฉลี่ย	ระดับทัศนคติ	คะแนนเฉลี่ย	ระดับทัศนคติ
8) ป่าชุมชนช่วยจัดความ แห้งแล้งของภูมิอากาศ	3.52	เห็นด้วย ระดับมาก	3.65	เห็นด้วย ระดับมาก
9) ป่าชุมชนช่วยในการอนุรักษ์ ดินเช่นความอุดมสมบูรณ์และ ลดการพังทลายของดิน	3.27	เห็นด้วย ระดับมาก	3.74	เห็นด้วย ระดับมาก
10) ป่าชุมชนสามารถใช้เป็น สถานที่ประกอบพิธีกรรม ตามความเชื่อของชาวบ้าน	3.39	เห็นด้วย ระดับมาก	3.88	เห็นด้วย ระดับมาก
11) ป่าชุมชนสามารถใช้เป็น สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ของชาวบ้าน	3.18	เห็นด้วย	1.83	ไม่เห็นด้วย
12) ป่าชุมชนสามารถใช้เป็น แหล่งศึกษาวิจัยความ หลากหลายทางชีวภาพ ของผู้สนใจและอนุชนรุ่นหลัง	3.51	เห็นด้วย ระดับมาก	3.18	เห็นด้วย

และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่า บนพื้นฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์และสิทธิชุมชน นอกจากนั้นผลการวิจัยของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536: 178-186) ยังพบว่าป่าชุมชนในภาคเหนือยังเกิดจากการรักษาไว้ของชาวบ้านตามความเชื่อ และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม ป่าชุมชนเป็นที่อยู่ของผีและวิญญาณบรรพบุรุษที่สามารถทำให้คนเจ็บป่วยได้ รวมทั้งมีความเชื่อว่าป่าจะทำหน้าที่ทางด้านการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

2.4 การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนของชาวบ้าน ในการศึกษาเกี่ยวกับการที่ชาวบ้าน ทั้ง สองหมู่บ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าอยู่ใกล้กับที่ตั้งของชุมชนนั้น ผู้วิจัย ได้สอบถามชาวบ้านเกี่ยวกับการเข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจำนวนทั้งสิ้น 8 ประเด็น ผลการวิจัยแสดงในตาราง 7 พบว่าชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้าน มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนทั้งสองแห่งในบางประเด็นที่คล้ายคลึงกันแต่ผลวิจัยพบอีกว่าการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าบางประเด็นที่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านมีจำนวนผู้รายงานว่าจะเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ แตกต่างกัน สำหรับประเด็นการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนที่ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่ได้รายงานว่าจะเข้าไปใช้ประโยชน์ที่คล้ายคลึงกันได้แก่

1) การนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ โดยพบว่าชาวบ้าน ผู้ให้ข้อมูลบ้านทุ่งยาวและบ้านห้วยลึกส่วนใหญ่ (ร้อยละ 77.06 และร้อยละ 85.71 ตามลำดับ) ระบุว่า ได้นำไม้จากป่าชุมชนมาก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ของชุมชน

2) การใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ซึ่งพบว่าชาวบ้านห้วยลึก ทั้งหมด (ร้อยละ 100) ระบุว่าป่าชุมชนใกล้หมู่บ้านใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมโดยใช้ในพิธีการเผา ศพผู้เสียชีวิตในหมู่บ้าน รวมทั้งชาวบ้านมีความเชื่อว่าป่าชุมชนแห่งนี้มีวิญญาณเจ้าบ้านสถิตย์อยู่ หากชาวบ้านที่ล่วงละเมิดเข้าไปนำไม้หรือผลิตผลจากป่าแห่งนี้มาใช้ประโยชน์ส่วนตนจะเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ และมีชาวบ้านชื่อนายรอด ใจอินทร์ ซึ่งอยู่ภายในหมู่บ้านทำหน้าที่ติดต่อกับวิญญาณใน ป่าชุมชนเพื่อขอขมาโดยนำโคหรือกระบือมาฆ่าให้มีเลือดเซ่นไหว้ขอขมาในผืนป่าแห่งนี้ ส่วนชาวบ้าน ผู้ให้ข้อมูลจากบ้านทุ่งยาวมีเพียงร้อยละ 57.06 เท่านั้น ที่ระบุว่าใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่ประกอบพิธี กรรมตามความเชื่อที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่เชื่อว่าป่าแห่งนี้เป็นป่าบรรพบุรุษหรือป่าพิธีกรรม

3) การใช้ป่าชุมชนเป็นเขตอภัยทาน พบว่าชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้านระบุว่า ใช้ป่าชุมชนเหล่านี้เป็นเขตอภัยทานโดยให้เป็นเขตที่อยู่ของพืชพรรณและสัตว์ป่าโดยชาวบ้านจะไม่เข้าไปทำลายและรบกวนสัตว์ป่า

4) การใช้ป่าเป็นแหล่งชับน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ผลการวิจัยพบว่าชาวบ้านผู้ให้ข้อมูล ส่วนใหญ่ของทั้งสองหมู่บ้าน (บ้านทุ่งยาว ร้อยละ 96.47 และบ้านห้วยลึกร้อยละ 92.21) รายงานว่า ผืนป่าทั้งสองแห่งนี้เป็นแหล่งชับน้ำสำหรับการอุปโภคทางการเกษตรสำหรับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวนั้นมีน้ำซับซึ่งไหลออกมาตลอดปี ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าป่าน้ำจ๋า ซึ่งไหลออกมาจาก

กลุ่มไม้ตะเคียนทอง ซึ่งขึ้นอยู่ข้างลำห้วยที่ชาวบ้านช่วยกันขุดเป็นเหมืองฝายเพื่อทดน้ำเข้าสู่ไรนา ชาวบ้านทุ่งยาวได้เคยใช้น้ำซับเหล่านี้ในการบริโภคและอุปโภคทางการเกษตร ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน ชาวบ้านทุ่งยารุ่นใหม่จะไม่ได้ประกอบอาชีพทางการเกษตรเหมือนพ่อแม่อีกต่อไป แต่ชาวบ้านเหล่านี้ยังเข้าร่วมในกิจกรรมและสืบทอดรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง

5) การนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ส่วนตน ผลวิจัยพบว่าชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้าน (ร้อยละ 90.59 ของหมู่บ้านทุ่งยาว และร้อยละ 100 ของหมู่บ้านห้วยลึก) ระบุว่าไม่ได้นำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ส่วนตน โดยผู้ให้ข้อมูลจากบ้านทุ่งยาวให้เหตุผลว่าชาวบ้านมีความเห็นพร้อมต้องกันว่าจะไม่พยายามใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าชุมชนโดยไม่จำเป็น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีวัสดุอื่นที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทดแทนได้ ชาวบ้านทุ่งยาวจะเลือกใช้วัสดุอื่นทดแทน ส่วนชาวบ้านห้วยลึกทั้งหมดระบบเหตุผลที่ไม่ใช้ไม้จากป่าชุมชนใกล้หมู่บ้านนั้น เนื่องจากทุกคนมีความกลัววิญญาณเจ้าบ้านป่าจะมาทำอันตรายให้เจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ และมีชาวบ้านหลายรายได้เสียชีวิตจากการไปนำไม้และผลิตผลจากป่ามาใช้แล้วในอดีต เหตุการณ์ดังกล่าวชาวบ้านแห่งนี้ได้ประสบมาแล้ว จึงทำให้ทุกคนเกิดความกลัวและไม่กล้านำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ส่วนตนอีกเลย

ตาราง 7 แสดงร้อยละผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้านจำแนกตามการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน

ข้อความเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	บ้านทุ่งยาว		บ้านห้วยลึก	
	ใช้ประโยชน์ (%)	ไม่ใช้ประโยชน์ (%)	ใช้ประโยชน์ (%)	ไม่ใช้ประโยชน์ (%)
1) นำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ส่วนตัว	9.41	90.59	0.00	100.00
2) นำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์	77.06	22.94	85.71	14.29
3) นำผลผลิตจากป่าชุมชน เช่น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร มาใช้บริโภค	90.64	8.82	49.35	50.65

ตาราง 7.....(ต่อ)

ข้อความเกี่ยวกับการใช้ ประโยชน์จากป่าชุมชน	บ้านทุ่งยาว		บ้านห้วยลึก	
	ใช้ประโยชน์ (%)	ไม่ใช้ประโยชน์ (%)	ใช้ประโยชน์ (%)	ไม่ใช้ประโยชน์ (%)
4) ใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่ ประกอบพิธีกรรมตาม ความเชื่อประเพณี	57.06	42.94	100.00	0.00
5) ใช้เป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจ	67.06	32.94	6.49	95.51
6) ใช้เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์	18.82	81.18	35.06	64.94
7) ใช้ป่าชุมชนเป็นเขตอภัยทาน	89.41	10.59	62.34	37.66
8) ใช้ป่าเป็นแหล่งชับน้ำเพื่อ การอุปโภคบริโภค	96.47	3.53	92.21	7.79

6) การใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ ผลวิจัยพบว่าชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลของหมู่บ้านทั้งสอง (ร้อยละ 81.18 ของบ้านทุ่งยาว และร้อยละ 64.94 ของบ้านห้วยลึก) ระบุว่าไม่นำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในป่าชุมชน ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่ระบุว่าได้นำสัตว์เข้าไปปล่อยเลี้ยงไว้ในป่าชุมชนมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ส่วนประเด็นการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนที่ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลของหมู่บ้านทุ่งยาวและหมู่บ้านห้วยลึกได้ระบุการใช้ประโยชน์โดยมีจำนวนผู้เข้าไปใช้ประโยชน์และไม่เข้าไปใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันได้แก่

1) การใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ผลวิจัยพบว่าชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลจากบ้านทุ่งยาวส่วนมาก (ร้อยละ 67.06) ระบุว่าได้ใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่พักผ่อนระหว่างการไปประกอบอาชีพเกษตรเช่น ทำนา ทำไร่ ซึ่งชาวบ้านต้องเดินทางผ่านป่าชุมชนแห่งนี้ เมื่อเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานจะพากันเข้าไปหลบร้อนและพักผ่อนในป่าชุมชนในขณะเดียวกันชาวบ้าน ผู้ให้ข้อมูลจากบ้านห้วยลึกส่วนใหญ่ (ร้อยละ 95.51) กลับระบุว่าไม่ได้ใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจโดยชาวบ้านให้เหตุผลว่ามีความกลัววิญญาณในป่าผืนนี้ เนื่องจากป่าชุมชนบ้านห้วยลึกเป็นป่าธรรมชาติที่มีต้นไม้หนาทึบ และมีศาลเจ้าบ้านของป่าอยู่ ชาวบ้านซึ่งมีความเชื่อเรื่องผีสงเทวดาอารักษ์มาก่อน จึงไม่ประสงค์เข้าไปในป่าชุมชนแห่งนี้โดยไม่จำเป็น นอกจากนี้จะเข้าไปในระหว่างมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในพิธีเผาศพเท่านั้น

2) การนำผลผลิตจากป่าชุมชนมาใช้ในการบริโภค ผลการวิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลบ้านทุ่งยาวส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90.64) รายงานว่าได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยเข้าไปเก็บผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์ในการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เห็ด หน่อไม้ และไข่มดแดง ซึ่งมีอยู่อย่างชุกชุมตามฤดูกาล เนื่องจากสภาพป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวเป็นป่าธรรมชาติที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ นอกนั้นชาวบ้านทุ่งยาวยังมีได้หวงห้ามชาวบ้านจากท้องถิ่นอื่นเข้ามาใช้ประโยชน์ในลักษณะเดียวกันนี้ แต่จะห้ามชาวบ้านถิ่นอื่นเข้ามาเก็บหาผลผลิตจากป่าไปบริโภคได้แต่ห้ามเก็บไปจำหน่าย สำหรับพืชสมุนไพรนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ระบุว่าไม่ค่อยมีผู้นิยมเข้าไปเก็บเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ ในการรักษาอาการเจ็บป่วย ทั้งนี้เนื่องจากยาแผนปัจจุบันสะดวก และมีคุณภาพในการรักษาดีกว่า และบ้านทุ่งยาวเองเป็นชุมชนที่ไม่ไกลจากตัวเมือง เมื่อเวลาชาวบ้านเจ็บป่วยจึงมักใช้บริการจากสถานพยาบาลของทางราชการและเอกชน ส่วนชาวบ้านที่ยังคงให้ความสำคัญกับพืชสมุนไพรมักจะเป็นผู้สูงอายุและเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร รวมทั้งยังมีค่านิยมต่อการใช้พืชสมุนไพรอยู่

สำหรับชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลบ้านห้วยลึกนั้น ผลวิจัยกลับพบว่าผู้ให้ข้อมูลไม่ถึงครึ่ง (ร้อยละ 49.35) เท่านั้นที่ระบุว่ามีการนำผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์ในการบริโภค เช่น เห็ด และหน่อไม้ แต่ชาวบ้านส่วนมากที่ไม่เข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์ในการบริโภคเนื่องจากมีความกลัววิญญาณเจ้าบ้านของป่าที่ตั้งที่ได้ระบุมานี้แล้วในเบื้องต้น

ผลการวิจัยเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนของชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านนี้สรุปได้ว่าเหตุที่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านสามารถรักษาผืนป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านให้คงไว้ ซึ่งความสมบูรณ์ของป่าไม้เอาไว้ได้ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างเห็นประโยชน์ของป่าและต้องการอนุรักษ์

ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ โดยชาวบ้านเกือบทั้งหมดไม่นำไม้จากป่ามาใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว แต่จะนำมาใช้เมื่อจำเป็นเพื่อก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์เท่านั้น นอกจากนั้นชาวบ้านจากบ้านห้วยลึก ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนในหลาย ๆ ประเด็นของการใช้ประโยชน์ เช่น การนำไม้จากป่าไปใช้ในครัวเรือน การเก็บผลผลิตจากป่ามาบริโภค การใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์นั้น ผลวิจัยพบว่านอกจากชาวบ้านจะเห็นประโยชน์ของป่าว่าเป็นแหล่งซบหน้าเพื่อการบริโภคอุปโภคแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีความกลัววิญญาณเจ้าบ้านของป่าซึ่งมีศาลเจ้าตั้งอยู่ในบริเวณป่าด้วย ดังนั้นชาวบ้านห้วยลึกจึงมิได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมอย่างอื่นยกเว้นจะใช้ผืนป่าส่วนหนึ่งเป็นป่าช้า เพื่อประกอบพิธีการเผาศพผู้เสียชีวิตเท่านั้น

ตอน 3 รูปแบบและวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน

การปกครองและบริหารพัฒนาการทางด้านการปกครอง และการบริหารของประเทศไทย ในระยะเวลากว่า 60 ปีที่ผ่านมา สามารถกล่าวได้ว่าเป็นไปในแนวทางที่รวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากขึ้น แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายและการดำเนินงานกระจายอำนาจนั้นกลับพบว่าเป็นเพียงการกระจายอำนาจในรูปแบบเท่านั้น ซึ่งการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่ถือว่า “ทรัพยากรเป็นของประชาชนจัดการโดยประชาชน และเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน” ดังนั้น “รัฐต้องคืนอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่รัฐยึดกุมไปจากประชาชนคืนให้กับประชาชน” (ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2536:165-166) วิธีการที่รัฐจะต้องทำคือต้องดำเนินการให้ชุมชนในระดับท้องถิ่น เช่น ตำบล หรือหมู่บ้านในรูปขององค์กรดำเนินการจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า) ของชาวบ้านเอง โดยรัฐควรทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและอำนวยความสะดวกหรือสนับสนุนองค์กรชาวบ้านเท่านั้น

ในการวิจัยครั้งนี้จึงศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชนบนพื้นฐานความรู้ หรือภูมิปัญญาของชาวบ้านว่าได้มีการจัดการในรูปแบบใด และมีวิธีการดำเนินงานอย่างไรที่มีผลให้ป่าชุมชนของทั้งสองหมู่บ้านยังคงดำรงไว้ซึ่งความสมบูรณ์ของป่าโดยมิถูกทำลายลง อีกทั้งป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ยังขยายเขตป่าชุมชนออกไปมากกว่าเดิมได้อีกด้วย รูปแบบและวิธีการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชนในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างข้อความเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการจัดการป่าชุมชนจำนวน 8 กิจกรรม และมีคำตอบให้ผู้ใช้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้นำชุมชนเช่น คณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนเลือกตอบว่า “มีการปฏิบัติหรือมีการดำเนินงาน” และ “ไม่มีการปฏิบัติหรือไม่มีการดำเนินงาน” ในประเด็นต่าง ๆ ทั้ง 8 กิจกรรม หากผู้ใช้ข้อมูลระบุว่ามีการปฏิบัติหรือดำเนินงาน ผู้วิจัยได้ถามต่อถึงวิธีการดำเนินงานในกิจกรรมนั้น ๆ และถ้าผู้ใช้ข้อมูลระบุว่าไม่

มีการปฏิบัติหรือไม่มีการดำเนินงาน ผู้วิจัยได้สอบถามถึงเหตุผลที่ไม่มีการปฏิบัติ หรือไม่มีการดำเนินงาน ทั้งนี้เพื่อผู้วิจัยสามารถสรุปถึงรูปแบบและวิธีการจัดการป่าชุมชนโดยภูมิปัญญาของชาวบ้านได้ตรงประเด็น ผลการวิจัยในตาราง 8 มีรายละเอียดในแต่กิจกรรมของการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชน ดังนี้

1) การมีคณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการป่าชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการดูแลป่าชุมชน ผลวิจัยพบว่า ทั้งป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว และป่าชุมชนบ้านห้วยลึกต่างมีคณะกรรมการ หมู่บ้านเข้ามาจัดการดูแลรักษาป่าชุมชน โดยป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวนั้นมีองค์กรท้องถิ่นที่ดำเนินงานอนุรักษ์ป่า 2 กลุ่ม ด้วยกันคือ กลุ่มเหมืองฝายและคณะกรรมการหมู่บ้านที่ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน สำหรับกลุ่มเหมืองฝายทำหน้าที่แบ่งปันน้ำจากระบบเหมืองฝายให้เกิดความเป็นธรรม รักษาเหมืองฝายและรักษา “ป่าน้ำจ๋าหรือน้ำซบ” ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งด้านน้ำลำธาร ส่วน คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนทำหน้าที่ดูแลป่าชุมชน พิจารณาลงโทษผู้ลักลอบตัดไม้ และพิจารณาอนุญาตให้ตัดไม้เพื่อใช้สอยภายในหมู่บ้านตามกฎเกณฑ์ที่ได้ตั้งไว้ ส่วนคณะกรรมการหมู่บ้านบ้านห้วยลึก จะทำหน้าที่เป็นกรรมการป่าชุมชนโดยทำหน้าที่ดูแลรักษา และพิจารณาร่วมกับชาวบ้าน ในการนำไม้มาใช้ในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน และดูแลรักษาป่าเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเผาศพประจำหมู่บ้าน ในพิธีเผาศพนั้นเศษไม้ปลายไม้ที่อยู่ในป่าสามารถนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงได้ โดยจะมีผู้เฒ่าผู้แก่คือนายรอด ใจอินทร์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าสามารถติดต่อกับวิญญาณเจ้าบ้านของป่าได้เป็นผู้นำดอกไม้ธูปเทียนไปทำพิธีขอใช้เศษไม้ ปลายไม้ เป็นเชื้อเพลิงเผาศพ

2) การกำหนดกฎเกณฑ์ในการนำไม้ และผลิตผลของป่ามาใช้ประโยชน์โดยคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ผลวิจัยพบว่าป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวและป่าชุมชนบ้านห้วยลึกต่างมีกำหนดกฎเกณฑ์ ในการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนโดยคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน โดยป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวมีกฎเกณฑ์การรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษรดังนี้คือ ห้ามตัดไม้ทุกชนิดในเขตป่าน้ำจ๋าหรือน้ำซบจะนำไปสร้างหรือเป็นเชื้อเพลิง และชาวบ้านสามารถตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ที่ขยายออกไปได้เพื่อนำไปสร้างที่อยู่อาศัย โดยต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าเสียก่อน การขออนุมัตินั้นชาวบ้านสามารถขอตัดไม้ได้เพียงครั้งเดียวและต้องระบุจำนวนไม้ วันเวลาที่จะตัดไม้ และการตัดไม้ต้องตัดให้กระจายทั่วป่ารวมทั้งห้ามตัดไม้ที่มีลักษณะสวยงาม ส่วนป่า ชุมชนบ้านห้วยลึกนั้นไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ออกมาปฏิบัติตายตัวเหมือนกับป่าบ้านทุ่งยาว หากแต่เป็นผลจากการร่วมพิจารณาการใช้ประโยชน์ในป่าระหว่างคณะ

กรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านเป็นครั้ง ๆ ไป เพื่อกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชาวบ้านเช่นใช้เศษไม้
ปลายไม้ เพื่อการเผาศพ และตัดไม้มาใช้ในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้านเท่านั้น

3) การกำหนดบทลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของคณะกรรมการป่าชุมชน ผลวิจัยพบว่า
คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวได้กำหนดบทลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ในการใช้ป่าชุมชน
ในขณะที่คณะกรรมการหมู่บ้านของบ้านห้วยลิกมีได้กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ใน
การเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านทุกคนได้ให้ความร่วมมือสอดส่องดูแลมิให้
คนในหมู่บ้านอื่นมาลักลอบตัดต้นไม้ และเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ชาวบ้านกลัววิญญาณที่เชื่อว่
เป็นผู้ดูแลรักษาป่าชุมชนมาทำอันตรายดังเหตุการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่าถ้ามีชาวบ้านผู้หนึ่งผู้ใดลักลอบ
เข้าไปตัดไม้หรือจับสัตว์ในป่าผืนนี้ไป ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านจะทราบกล่าวคือสุนัขทั้งหมู่จะเห่า
หอน ตลอดทั้งคืน รุ่งเช้าผู้กระทำผิดจะเกิดอาการเจ็บป่วยเป็นไข้ ตัวบวม แม้ไปรักษาที่โรงพยาบาล
ในเมืองลำปาง แต่แพทย์ก็ไม่สามารถวินิจฉัยสาเหตุของโรคได้ จากนั้นผู้ป่วยจะเสียชีวิต ถึงแม้ว่าบาง
รายได้ติดต่อนายรอด ใจอินทร์ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ติดต่อกับวิญญาณในป่า
ได้ไปทำพิธีขอขมาแล้วก็ตาม แต่ก็มียอรายที่ทำพิธีขอขมาแล้วไม่เสียชีวิต สำหรับบทลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืน
กฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านทุ่งยาวคือหากมีผู้หนึ่งผู้ใดฝ่าฝืนเข้าไปลักลอบตัดไม้
ใน “ป่าน้ำจ๋า” “หรือ “ป่าน้ำซบ” จะต้องเสียค่าปรับใหม่ต้นละ 100 บาท และไม้ของกลางจะถูกยึด
เป็นของกลางของหมู่บ้าน

4) การปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในพื้นที่ป่า จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการดูแลรักษาป่า
ชุมชนทั้งสองแห่งพบว่าชาวบ้านบ้านทุ่งยาวมีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมบ้าง แต่มิได้ดำเนินการเป็น
ประจำ หากแต่จะมีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในป่าชุมชนที่ขยายออกไปในโอกาสวันสำคัญ ๆ เท่านั้น
นอกจากนั้น ผู้ให้ข้อมูลได้กล่าวว่าชาวบ้านทุ่งยาวไม่นิยมปลูกต้นไม้เพราะมีความเชื่อว่หลักของ
การรักษาป่า คือการป้องกันมิให้ผู้ใดเข้าไปบุกรุกทำลายก็เป็นการเพียงพอแล้ว ส่วนป่าชุมชนบ้านห้วย
ลิกมีนั้น คณะกรรมการหมู่บ้านระบุว่าไม่มีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมแต่อย่างใด เนื่องจากไม่มีผู้ใดมา
ตัดฟัน ต้นไม้ในป่าจึงเจริญเติบโต และขยายพันธุ์เอง ซึ่งเป็นลักษณะของป่าชุมชนดั้งเดิม

5) การแผ้วถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่าโดยความร่วมมือของชาวบ้าน ผลวิจัยพบว่าป่า
ชุมชนบ้านห้วยลิกมีมีการแผ้วถางวัชพืช โดยความร่วมมือของชาวบ้านแต่จะมีการแผ้วถางในพื้นที่
บริเวณรอบ ๆ สถานที่เผาศพเท่านั้น และการแผ้วถางวัชพืชจะมีการดำเนินการทุกครั้งที่มีพิธีเผาศพ
หากมีพิธีเผาในช่วงติดต่อกัน ชาวบ้านก็ไม่ถางวัชพืช เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีความโล่งเตียนแล้ว

สวนป่าชุมชนบ้านทุ่งยวานั้นคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้กล่าวว่าการแผ้วถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่านั้นมีการปฏิบัติกันบ้างแต่ชาวบ้านจะไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร เนื่องจากชาวบ้านมีแนวคิดที่ว่าป่าไม่ควรปล่อยให้ไปเป็นไปตามธรรมชาติ ซึ่งป่าจะสามารถฟื้นตัวและดำรงอยู่ได้ด้วยธรรมชาติเอง

6) การจัดเวรยามควบคุมดูแลรักษาป่าเพื่อมิให้บุคคลอื่นมาลักลอบตัดไม้ จากการสัมภาษณ์ผู้นำซึ่งเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านพบว่าผู้ให้ข้อมูลบ้านห้วยลึกระบุว่าไม่มีการจัดเวรยามควบคุมดูแลรักษาป่าชุมชนแต่อย่างใด เนื่องจากชาวบ้านทุกคนให้ความร่วมมือเป็นหูเป็นตาไม่ให้คนในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้านมาลักลอบตัดฟันไม้ รวมทั้งเหตุการณ์เกี่ยวกับอุบัติเหตุมีวิญญาณในป่าแห่งนี้เป็นที่เลื่องลือไปทั่วหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง จึงทำให้ไม่มีผู้ใดกล้าเข้าไปลักลอบตัดฟันไม้ หรือแม้แต่สัตว์ป่าและผลผลิตของป่าแห่งนี้ สำหรับป่าชุมชนบ้านทุ่งยวานั้น คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนระบุว่าไม่มีการจัดเวรยามลาดตระเวนป้องกันรักษาป่าชุมชนเช่นกัน โดยให้เหตุผลว่าชาวบ้านทุกคนต่างมีจิตสำนึกว่าป่าชุมชนแห่งนี้ทุกคนต้องมีความเป็นเจ้าของ เนื่องจากได้ร่วมกันต่อสู้กับการบุกรุกพื้นที่ป่าจากบุคคลภายนอกหมู่บ้านมาแล้ว และได้ร่วมมือกันรักษาและใช้ประโยชน์ยาวป่ากันมาอย่างต่อเนื่องยาวนานจนทำให้ทุกคนเกิดความรู้สึกการเป็นเจ้าของ ดังนั้นชาวบ้านทุกคนจึงร่วมกันคอยสอดส่องดูแลมิให้บุคคลจากถิ่นอื่นมาบุกรุก โดยมีต้องจัดเวรยามควบคุมดูแลรักษาป่าแต่อย่างใด

ตาราง 8 แสดงรูปแบบและวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชนของทั้งสองแห่งตามการชี้แจงของผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน

การจัดการดูแลรักษาป่าชุมชน	ป่าชุมชนบ้านทุ่งยว	ป่าชุมชนบ้านห้วยลึก
1) คณะกรรมการหมู่บ้านหรือกรรมการป่าชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการดูแลป่าชุมชนและกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน	มีการปฏิบัติ/ ดำเนินการ	มีการปฏิบัติ/ ดำเนินการ
2) ในการจัดการดูแลป่าชุมชนได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	มีการปฏิบัติ/ ดำเนินการ	ไม่มีการดำเนินการ

ตาราง 8.....(ต่อ)

การจัดการดูแลรักษาป่าชุมชน	ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว	ป่าชุมชนบ้านห้วยลึก
3) คณะกรรมการจัดการดูแลป่าชุมชนได้มีการกำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์	มีการปฏิบัติ/ ดำเนินการ	ไม่มีการดำเนินการ
4) ในการจัดการป่าชุมชนได้มีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในพื้นที่ป่าทุกปี	มีการปฏิบัติ/ ดำเนินการ	ไม่มีการดำเนินการ
5) มีการแผ้วถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่าชุมชนโดยความร่วมมือของชาวบ้าน	มีการปฏิบัติ/ ดำเนินการ	มีการปฏิบัติ/ ดำเนินการ
6) มีการจัดเวรยามควบคุมดูแลรักษา เพื่อมิให้บุคคลอื่นมาลักลอบตัดต้นไม้	ไม่มีการดำเนินการ	ไม่มีการดำเนินการ
7) การจัดทำแนวป้องกันไฟป่า โดยความร่วมมือของชาวบ้าน	มีการปฏิบัติ/ ดำเนินการ	ไม่มีการดำเนินการ
8) การมีหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนมาให้การสนับสนุนในการดูแลรักษาป่าชุมชน	ไม่มี	ไม่มี

7) การจัดทำแนวป้องกันไฟป่าโดยความร่วมมือของชาวบ้าน จากการสอบถามคณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนของทั้งสองหมู่บ้าน พบว่าป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวชาวบ้านได้ให้ความสนใจและมีส่วนร่วมในการทำแนวป้องกันไฟป่าและร่วมมือในการดับไฟป่าหากเกิดขึ้น ส่วนป่าชุมชนบ้านห้วยลึกคณะกรรมการหมู่บ้านกลับระบุว่าไม่ได้รับการเอาใจใส่จาก

หมู่บ้านในการจัดทำแนวป้องกันไฟฟ้า ทั้งนี้อาจเนื่องจากป่าชุมชนบ้านห้วยลึกหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าหนองบึง” นั้นมีพื้นที่ไม่มากนัก และไม่ติดกับแนวป่าอื่น ๆ รวมทั้งป่ามีความอุดมสมบูรณ์หนาที่บ และชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่กล้าเข้าไปในป่าแห่งนี้ ดังนั้นป่าจึงมีโอกาสเกิดไฟป่าน้อยมาก

8) การมีหน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชนมาให้การสนับสนุนในการดูแลรักษาป่าชุมชน นั้น ผลวิจัยพบว่าป่าชุมชนทั้งสองแห่งไม่มีหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนมาให้การสนับสนุนในการดูแลรักษาป่าชุมชนเลย โดยผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้านกล่าวว่าองค์กรชาวบ้านที่ดูแลรักษาป่าชุมชนนี้ ขาดงบประมาณและอุปกรณ์สนับสนุนจากภาครัฐ โดยเฉพาะอุปกรณ์ที่ใช้ในการดับไฟป่า ตลอดจนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ขาดความสนใจและให้การสนับสนุนในกิจกรรมป่าชุมชน

ผลการวิจัยรูปแบบและวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชนสามารถสรุปถึงเงื่อนไขของการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนได้ว่า ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวจัดว่าเป็นป่าชุมชนในรูปแบบของ “ป่าดั้งเดิม” ที่ชุมชนได้ร่วมมือกันรักษาพื้นที่ไว้เพื่อเป็นแหล่งชับน้ำให้กับพื้นที่ไรนา ในการทำเกษตรกรรมของชาวบ้าน รวมทั้งยังสามารถใช้เป็นแหล่งอาหารและไม่ใช้สอยของชาวบ้าน โดยมีองค์กรท้องถิ่น คือ คณะกรรมการเหมืองฝาย และคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนทำหน้าที่จัดการดูแลรักษาป่า รวมทั้งกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามในการจัดการป่าชุมชนแห่งนี้ ชาวบ้านให้ความร่วมมือ หรือเข้ามามีส่วนร่วมในการ กบป้องกันอนุรักษ์ป่า เช่น การปลูกต้นไม้เพิ่มเติม การกำจัดวัชพืช การจัดทำแนวกันไฟฟ้า หรือการจัดเวรยามลาดตระเวนป้องกันการลักลอบเข้าไปตัดฟันไม้ในนั้นชาวบ้านให้ความสำคัญในการเข้ามาดำเนินการ หรือเข้ามามีส่วนร่วมในระดับน้อย รวมทั้งไม่กระตือรือร้นในการดำเนินการ แต่ทั้งชาวบ้านทุกคนต่างมีจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของป่าแห่งนี้ และมีความรักหวงแหน เนื่องจากในอดีตชาวบ้านได้ร่วมกันต่อต้านการถูกบุกรุกพื้นที่จากบุคคลภายนอกและเกิดการเดินขบวนประท้วงมาแล้ว โดยการนำของผู้นำหมู่บ้านคือพ่อหลวงเครื่อง พยัคฆ์ศักดิ์ และเกิดการยอมรับสืบทอดกันมาตามระบบอาวุโส

สำหรับป่าชุมชนบ้านห้วยลึกหรือป่าหนองบึงนั้นจัดได้ว่าเป็นป่าชุมชนในรูปแบบของ “ป่าดั้งเดิม” ที่ชาวบ้านในชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้เขตป่าได้ร่วมกันรักษาพื้นที่ป่าไว้ เพื่อเป็นแหล่งชับน้ำให้กับพื้นที่ไรนาในการทำเกษตร และประการสำคัญเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม หรือใช้สถานที่ที่เป็น “ป่าช้า” ของหมู่บ้านนั่นเอง ในประเด็นของการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชนนี้ พบว่าองค์กรท้องถิ่นในหมู่บ้าน คือ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน (กม) เป็นองค์กรในการจัดการตามจารีต

ประเพณีโดยมีความเชื่อว่าป่าแห่งนี้มีวิญญาณเจ้าบ้าน หรือผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ดูแลปกป้องอยู่ ใน การที่ชาวบ้านจะนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์จึงจำเป็นต้องขออนุญาตจากผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ นั้นเสียก่อน ซึ่งชาวบ้านทุกคนต่างได้ประสบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้ที่เคยบุกรุกป่าจึงทำ ให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปใช้ประโยชน์อื่นใด นอกเหนือจากรักษาป่าชุมชนแห่งนี้ไว้เป็นป่าพิธีกรรมเท่า นั้น ดังนั้นประเด็นของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการบำรุงป่าจึงไม่มีการดำเนินการไม่ว่าจะเป็น การปลูกต้นไม้เพิ่มเติม การกำจัดวัชพืช การจัดทำแนวกันไฟ หรือการจัดเวรยามลาดตระเวน เนื่อง จากทุกคนในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงต่างกลัววิญญาณที่มีอำนาจในป่าแห่งนี้ จึงไม่กล้าเข้าไป ตัดฟันไม้หรือนำผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์ ถึงแม้ว่าคณะกรรมการหมู่บ้านจะร่วมกับชาวบ้าน กำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ในป่า หากแต่เป็นเพียงข้อตกลงโดยไม่มีลายลักษณ์อักษร แต่ชาว บ้านจะไม่เข้าไปบุกรุกทำลาย และมีความเชื่อว่าวิธีการอนุรักษ์ป่าที่ดีที่สุดคือการไม่เข้าไปบุกรุก ทำลายโดยมนุษย์นั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตามผลการวิจัย พบว่าป่าชุมชนทั้งสองแห่งนี้ประสบความสำเร็จนี้เกิดจาก การจัดการภายใต้โครงสร้างขององค์กรท้องถิ่น คือคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งประสานให้เกิด ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านในชุมชนโดยมีได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือ เอกชนภายนอกเลย

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ (SUMMARY, IMPLICATIONS AND RECOMMENDATIONS)

สรุปผลการวิจัย

(Summary)

การวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน บ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน และบ้านห้วยลึก จังหวัดลำปางได้ดำเนินการโดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ 1) เพื่อทราบถึงและเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ-สังคมของชาวบ้าน รวมทั้งทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนของชาวบ้าน ซึ่งตั้งบ้านเรือนติดกับเขตป่าชุมชนทั้งสองแห่ง และ 2) ศึกษาถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน และวิเคราะห์เงื่อนไขของการเกิดและความสำเร็จป่าชุมชนทั้งสองแห่ง

ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยสอบถามเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพและประวัติของหมู่บ้าน รวมทั้งรูปแบบและวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน สำหรับทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนนั้น เก็บข้อมูลจากชาวบ้านซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวของหมู่บ้านทั้งสองแห่ง โดยไม่มีการสุ่มตัวอย่าง เนื่องจากมีจำนวนประชากรไม่มากนัก ซึ่งหมู่บ้านห้วยลึกมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 105 ครัวเรือน จำแนกเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน 10 ครัวเรือน และชาวบ้าน 95 ครัวเรือน ส่วนหมู่บ้านทุ่งยาวมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 179 ครัวเรือน จำแนกเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน 9 ครัวเรือนและชาวบ้าน 170 ครัวเรือน เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลได้แก่แบบสอบถามเพื่อการสัมภาษณ์ที่ผ่านการทดสอบความตรงความเป็นปรนัย และความเที่ยงแล้ว โดยแบบทดสอบทัศนคติซึ่งได้นำไปทดสอบและวิเคราะห์ค่าความแปรปรวนภายในแล้วมีค่าเท่ากับ 0.73 การรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการระหว่างเดือนตุลาคม ถึง ธันวาคม พ.ศ. 2539 โดยคณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล และใช้วิธีการสังเกตการณ์ระหว่างกรรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่รวบรวมได้นำมาตรวจสอบความสมบูรณ์ก่อนนำไปวิเคราะห์ด้วยคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (SPSS) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1) สภาพทางกายภาพของชุมชนเป้าหมายที่ศึกษา บ้านทุ่งยาวตั้งอยู่ที่หมู่ 7 ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีพื้นที่ทั้งหมด 4,300 ไร่ จำแนกเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำการเกษตร 2,100 ไร่ นอกนั้นเป็นป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นบริเวณป่าน้ำซับ หรือชาวบ้านเรียกว่า “ป่าน้ำจ๋า” จำนวน 60 ไร่ และป่าที่ชาวบ้านร่วมใจกันขยายพื้นที่ออกไป เพื่ออนุรักษ์รักษาต้นน้ำอีก

1,800 ไร่ ประชากรส่วนใหญ่ของบ้านทุ่งยาวประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 179 ครัวเรือน สำหรับบ้านห้วยลึกตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นกัน โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 600 ไร่ และมีที่ดินสาธารณะ 1 แปลง พื้นที่ 313 ไร่ ที่กรมที่ดินออกหนังสือสำคัญให้ไว้เพื่อเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ ภายในพื้นที่ดังกล่าวมีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์เนื้อที่ประมาณ 90 ไร่ ที่ชาวบ้านร่วมใจกันรักษาไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในการเผาศพ ป่าผืนนี้เป็นสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี มาแล้ว ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ป่าหนองปิง” บ้านห้วยลึก มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 105 ครัวเรือน

2) ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ-สังคมและทัศนคติของชาวบ้านต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน ผลวิจัยพบว่าชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้านมีอายุใกล้เคียงกัน โดยอายุเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูลบ้านทุ่งยาว คือ 49.12 ปี และอายุเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูลบ้านห้วยลึก คือ 49.75 ปี ผู้ให้ข้อมูลเป็นหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่เป็นเพศชายในจำนวนที่ใกล้เคียงกันเช่นกัน ส่วนมากระบุว่าได้สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ใกล้เคียงกันกล่าวคือจำนวนสมาชิกเฉลี่ยในครัวเรือนของบ้านทุ่งยาวคือ 4.12 คน ส่วนบ้านห้วยลึกคือ 3.96 คน ชาวบ้านส่วนใหญ่ของทั้งสองหมู่บ้านมีสิทธิถือครองในพื้นที่ดินเป็นของตนเอง แต่ชาวบ้านทุ่งยาวมีขนาดของพื้นที่ดินโดยเฉลี่ยที่ใหญ่กว่าขนาดพื้นที่ครอบครองชาวบ้านบ้านห้วยลึก สำหรับทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้น ผลวิจัยพบว่า ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่มีทัศนคติในทางที่ดีต่อการอนุรักษ์พื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชน โดยชาวบ้านเชื่อว่าป่าชุมชนของตนเป็นแหล่งชับน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร ช่วยจัดความแห้งแล้งและลดการพังทลายของดิน รวมทั้งเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่าและก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านรวมทั้งใช้ในการประกอบพิธีกรรม แต่อย่างไรก็ตามผลวิจัยพบอีกว่าชาวบ้านทุ่งยาวมีความคิดว่าป่าชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งผลิตไม้ใช้สอยของชาวบ้าน เป็นแหล่งผลิตอาหารธรรมชาติ เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ในขณะที่ชาวบ้านบ้านห้วยลึกกลับไม่เห็นด้วยในประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น

สำหรับประเด็นของการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนนั้น ผลวิจัยพบว่าชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่รายงานว่าได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนใกล้หมู่บ้านของตนในบางกิจกรรมที่สอดคล้องกัน ได้แก่ การนำไม้จากป่ามาใช้ในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ การใช้ป่าชุมชนเป็นแหล่งชับน้ำเพื่อการเกษตร การใช้ป่าชุมชนเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านหมู่บ้านห้วยลึกทั้งหมดระบุว่าเป็สถานที่เผาศพของชาวบ้าน ส่วนการใช้ประโยชน์ป่าเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์และการนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ในครอบครัวนั้น ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่

กล่าวว่ามิได้นำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในพื้นที่ป่าแห่งนี้ และมิได้นำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ในครอบครัว โดยเฉพาะชาวบ้านห้วยลึกทั้งหมดรายงานว่ามิได้นำไม้มาใช้ประโยชน์ส่วนตัวเลย สำหรับประเด็น การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนในประเด็นอื่น ๆ เช่น การนำผลิตผลจากป่า เช่น เห็ด และหน่อไม้มาบริโภค และการใช้ป่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจนั้น ชาวบ้านทุ่งยาวส่วนใหญ่ระบุว่าได้ใช้ประโยชน์ ในขณะที่ชาวบ้านห้วยลึกส่วนใหญ่ได้ระบุมิได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในประเด็นเหล่านี้

3) รูปแบบและวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน ผลวิจัยพบว่าป่าชุมชนทั้งสอง แห่งเป็นป่าชุมชนดั้งเดิมและมีองค์กรชาวบ้านในท้องถิ่นเข้ามาจัดการดูแลซึ่งได้แก่คณะกรรมการหมู่บ้านที่ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงวิธีการจัดการดูแลอนุรักษ์ป่ากลับพบว่าคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวมีการร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและมีการกำหนดบทลงโทษผู้กระทำผิดหรือฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ ส่วนประเด็นของการบำรุงรักษาป่า เช่น การปลูกต้นไม้เพิ่มเติม การแผ้วถางกำจัดวัชพืช และการจัดทำแนวกันไฟนั้น คณะกรรมการร่วมกับชาวบ้านดำเนินการบ้างแต่เป็นการดำเนินการในโอกาสวันสำคัญ ๆ เท่านั้น ในขณะที่การมีเวรยามลาดตระเวนบุคคลลักลอบเข้าไปตัดฟันไม้ ผลการวิจัยพบว่าไม่มีการดำเนินการเช่นกัน

ส่วนคณะกรรมการหมู่บ้านบ้านห้วยลึกนั้นมีวิธีการจัดการดูแลรักษาป่าตามจารีตประเพณีโดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะร่วมกับชาวบ้านกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ในป่าแต่กฎเกณฑ์เหล่านี้มิได้จัดทำเป็นลายลักษณ์อักษร และไม่มีการกำหนดบทลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนแต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าป่าแห่งนี้มีวิญญาณเจ้าบ้านของป่าดูแลปกป้องรักษา หากชาวบ้านต้องการใช้ไม้เพื่อกิจกรรมส่วนรวม เช่น เศษไม้ ปลายไม้ เป็นเชื้อเพลิงเผาศพจะต้องขออนุญาตจากวิญญาณเจ้าบ้านของป่าเสียก่อน ส่วนการบำรุงรักษาป่าเช่นการปลูกต้นไม้เพิ่มเติม การแผ้วถางวัชพืช การจัดทำแนวกันไฟ หรือ การจัดเวรยามลาดตระเวนขององค์กรชาวบ้านบ้านห้วยลึกไม่มีการดำเนินการหรือปฏิบัติ เนื่องจากชาวบ้านทุกคนไม่กล้าเข้าไปบุกรุกป่า เนื่องด้วยกลัววิญญาณเจ้าบ้านของป่าที่คุ้มครองอยู่จะทำอันตรายให้เกิดเจ็บป่วย และเชื่อว่าวิธีการอนุรักษ์ป่าที่ดีที่สุด คือการไม่เข้าไปทำลาย ส่วนการแผ้วถางวัชพืชจะมีการดำเนินการในเมื่อมีพิธีกรรมเผาศพเท่านั้น

สำหรับเงื่อนไขของการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนนั้น จากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดสามารถกล่าวได้ว่า ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวเกิดขึ้นและดำรงมาได้เนื่องจากชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าว่าเป็นแหล่งชับน้ำจึงร่วมมือกันต่อต้านการแย่งชิงบุกรุกพื้นที่จากบุคคลภายนอกหมู่บ้าน และร่วมกันพัฒนารักษาไว้เป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน ส่วนป่าชุมชนบ้านห้วยลึกเกิดขึ้นเนื่อง

จากความเชื่อตามจารีตประเพณี และเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเผาศพของหมู่บ้าน และ ประเด็นสำคัญที่สุดที่มีผลให้ป่าแห่งนี้คงความสมบูรณ์อยู่ได้ คือความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับจิต วิญญาณที่ปกป้องรักษาป่า ซึ่งชาวบ้านต่างได้ประสบกับเหตุการณ์เหนือธรรมชาติมาด้วยตนเองแล้ว จึงทำให้ไม่มีใครบุกรุกเข้าทำลายป่าผืนนี้ ผลสำเร็จที่ทำให้เกิดความยั่งยืนของป่าชุมชนทั้งสองแห่งนี้ จึงกล่าวได้ว่าเกิดจากภูมิปัญญาและความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านและคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า และคณะกรรมการหมู่บ้านโดยมิได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนมาก่อนเลย

อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ (Implications and Recommendations)

จากผลการศึกษาที่สรุปมาในเบื้องต้นนั้นสามารถได้มาซึ่งการอภิปรายผลและข้อเสนอแนะสำหรับบุคคลและหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในงานส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนและองค์กรประชาชน เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจกำหนดแผนงานและวิธีการดำเนินงานส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนให้ประสบความสำเร็จและขยายการดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชนให้ครอบคลุมความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น

1) จากผลการวิจัยที่พบว่าป่าชุมชนทั้งสองแห่ง ซึ่งเป็นรูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิม แต่เกิดจากการวัตถุประสงค์ของชุมชนที่แตกต่างกัน โดยป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากป่าแห่งนี้เคยถูกบุกรุกจากคนภายนอก ชาวบ้านจึงร่วมกับผู้นำหมู่บ้านขณะนั้นเดินขบวนประท้วงและประกาศเป็นป่าชุมชนเพื่อเป็นป่าซับน้ำ เป็นแหล่งไม้ใช้สอยในชุมชนและเป็นแหล่งอาหารและผลผลิตต่าง ๆ ในป่าส่วนป่าชุมชนบ้านห้วยลิกนั้นเกิดขึ้นจากความเชื่อตามประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันรักษาป่าเอาไว้ เพื่อสืบทอดอุดมการณ์ ความเชื่อ และเพื่อประกอบพิธีกรรม รวมทั้งมีความเชื่อเกี่ยวกับมีจิตวิญญาณรักษาป่า ซึ่งทุกคนกลัวเกรงจะเกิดอันตรายจากการเข้าไปบุกรุกทำลาย ซึ่งนับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชน ดังนั้นผู้บริหารและผู้กำหนดนโยบายป่าชุมชนของกรมป่าไม้ และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรมีการกำหนดแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับป่าชุมชนให้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้คือ

1.1. ควรมีการสำรวจการเกิดของป่าชุมชน และจัดประเภทของป่าชุมชนแต่ละแห่งหากพบว่าเป็นป่าชุมชนดั้งเดิมและมีวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์เพื่อเป็นป่าพิธีกรรมตามความเชื่อ ภาครัฐควรให้การสนับสนุนให้มีการก่อสร้างศาล เพื่อให้วิญญาณหรือเทวดาอารักษ์ที่อยู่อาศัยในป่าชุมชน

ชนเป็นสถานที่สถิตย์ โดยให้สอดคล้องกับประเพณีความเชื่อของคนท้องถิ่น ซึ่งผลการวิจัยพบว่าสามารถปกป้องรักษาป่าชุมชนประเภทนี้ได้เป็นอย่างดี

1.2. ผู้บริหารและนักวิชาการควรให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาความจริง และยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายหรือนโยบายของชาติเนื่องจากภูมิปัญญาเหล่านี้ได้มีการสะสมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานและเป็นกลไกที่ช่วยเกื้อกูลให้มนุษย์อยู่ร่วมกับมนุษย์และธรรมชาติอย่างมีดุลยภาพมาโดยตลอด

1.3. เร่งรัดการออกกฎหมายหรือพระราชบัญญัติป่าชุมชนรองรับกิจกรรม และองค์กรท้องถิ่นที่ชาวบ้าน ได้ดำเนินการอยู่

1.4. ผู้บริหารและผู้กำหนดนโยบายของกรมป่าไม้ ควรให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชนและความรู้ทางเทคนิคสมัยใหม่ที่เหมาะสมให้แก่ชุมชนตามสภาพความจำเป็นที่แท้จริงเพื่อให้การจัดการป่าชุมชนเป็นรูปธรรมมากขึ้น

1.5. เนื่องจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สะสมจากประสบการณ์อันยาวนาน ชาวบ้านจะสามารถจำแนกแยกแยะได้ว่าพื้นที่ตรงไหนควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร ดังนั้นในการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดองค์กรประชาชนท้องถิ่นมาจัดการดูแลป่าชุมชนจึงควรส่งเสริมให้ก่อตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนในลักษณะคณะกรรมการร่วมโดยมีผู้แทนจากทุกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรขึ้นมาดูแลชุมชนและมีกฎเกณฑ์รองรับ แต่อย่างไรก็ตามคณะกรรมการชุดนี้ควรแยกต่างหากจากคณะกรรมการหมู่บ้าน ทั้งนี้เนื่องจากคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐอาจมีความอ่อนแอในการดำเนินงาน หากป่าชุมชนถูกแก่งแย่งจากผู้อิทธิพลและเจ้าหน้าที่ของรัฐได้

2. จากผลวิจัยที่พบว่าชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านมีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนในทางที่ดีกล่าวคือ ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในประโยชน์อันมหาศาลของป่าต่อการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพของประชาชนและมีความมุ่งมั่นที่พยายามจะไม่เข้าไปทำลาย หรือใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนจนเกิดความสามารถในรองรับของป่า (carrying capacity) ดังนั้นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในระดับปฏิบัติการโครงการพัฒนาป่าชุมชนควรเพิ่มบทบาทในการแนะนำส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนในแต่ละท้องถิ่นให้มากขึ้นโดย

2.1 ดำเนินการปลูกฝังทัศนคติในการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้แก่ชาวบ้านโดยทั่วไปที่มีวิถีชีวิตอยู่ในใกล้เขตป่าให้รู้คุณค่าของการอนุรักษ์ป่าให้มากขึ้น โดยออกเยี่ยมเยียน ติดตามการดำเนินงานอนุรักษ์ดูแลรักษาป่าของชาวบ้านรวมทั้งทำความเข้าใจกับชาวบ้านในรูปของการประชุมอภิปราย ในเวทีชาวบ้านเกี่ยวกับบทบาทความสำคัญของพื้นที่อนุรักษ์ประเภทต่าง ๆ และความสำคัญของพื้นที่อนุรักษ์ที่มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น ป่าชุมชนที่สามารถใช้เป็นเขตกันชน (Buffer Zone) ปกป้องพื้นที่อนุรักษ์ประเภทอื่น เช่น อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ควรสงวนรักษาไว้ เพื่อป้องกันการถูกรบกวนและคุกคามจากมนุษย์ที่มีผลให้เกิดผลกระทบต่อสภาพป่า และธำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพและพืชพรรณสัตว์ป่า ซึ่งต้องมีการรักษาอย่างเข้มงวด รวมทั้งเป็นถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าคุ้มครอง และสัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนท้องถิ่นเกิดความเข้าใจและความสำคัญของพื้นที่อนุรักษ์ที่มีวัตถุประสงค์ต่างกัน ขณะเดียวกันชุมชนท้องถิ่นยังสามารถใช้ประโยชน์จาก ป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสมศักดิ์ สุขวงศ์ (2539:4) ได้กล่าวว่า “การจัดทำป่าชุมชนในป่าอนุรักษ์ไม่ได้หมายความว่า” ต้องเปิดป่าอนุรักษ์ทุกตารางนิ้วให้กับทุกคน หากแต่จัดทำให้บริเวณที่เหมาะสมแล้วจะเป็นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ทางบวกกับชุมชนและเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์”

2.2 ควรมีการจัดการฝึกอบรมผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านโดยเฉพาะเยาวชนทั้งชาย และหญิง เพื่อเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการจัดการดูแลรักษาป่าชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพเพื่อประโยชน์สูงสุดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและประโยชน์ของชุมชน

2.3 สนับสนุนการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนให้ทำหน้าที่จัดการป่าชุมชน ตามความต้องการของชุมชนภายใต้กฎระเบียบของกฎหมาย

2.4 ให้การส่งเสริมสนับสนุน และร่วมกับชาวบ้านในการจัดทำป้ายป่าชุมชนและปักหลักหมายแสดงแนวเขตป่าชุมชนอย่างชัดเจนเพื่อป้องกันการรุกรานแนวเขตป่าชุมชนของชาวบ้าน รวมทั้งให้การสนับสนุนพันธุ์ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจและเพื่อการอนุรักษ์พืชพรรณแก่ชุมชนเพื่อร่วมกันปลูกในบริเวณป่าที่เสื่อมโทรม

2.5 ควรให้การสนับสนุนส่งเสริมคณะกรรมการป่าชุมชนจัดตั้งกองทุนพัฒนาป่าชุมชนของตนเองโดยให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแหล่งเงินทุนสนับสนุน และให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเขียนโครงการพัฒนาป่าชุมชนเพื่อเสนอขอเงินทุนสนับสนุนจัดตั้งกองทุน รวมทั้งหลักและวิธีการบริหารกองทุนให้เกิดประสิทธิภาพ

2.6. ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบุคลิกภาพที่เคยเป็นผู้มีหน้าที่ในการจับกุม ปราบปรามและดำเนินคดีอย่างเข้มงวดเพียงด้านเดียว มาเป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในสิ่งที่ชาวบ้านขาดแคลน ทั้งนี้จะช่วยสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่ของรัฐอื่น ๆ ในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชนบทอย่างแท้จริง

3. ผลการวิจัยที่พบว่าชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับการบำรุงรักษาป่าชุมชนในระดับน้อยมาก โดยชาวบ้านมีแนวความคิดว่าวิธีการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ดีที่สุดคือ การไม่เข้าไปรบกวนตัดฟันไม้ในป่า แต่อย่างไรก็ตามการไม่เข้าไปรบกวนป่านับได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งของการอนุรักษ์เท่านั้น หากแต่ยังมีวิธีการและกิจกรรมอื่น ๆ ที่สามารถช่วยให้ป่าคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์และมีความยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการจัดทำแนวกันไฟป่า การแผ้วถางวัชพืชตามหลักทฤษฎีวิถี หรือการจัดเวรยามลาดตระเวนปกป้องรักษาป่า ซึ่งเป็นวิธีการบำรุงรักษาป่า ดังนั้นคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน หรือคณะกรรมการป่าชุมชนควรร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้แสวงหาหนทางในการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมของการบำรุงรักษาป่า เช่น อาจจัดให้มีการประชุมเสวนาระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชน เจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา วางแผนงาน และติดตามประเมินผลการดำเนินงานป่าชุมชน โดยเฉพาะยังการวางแผนการดำเนินงานนั้น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรฝึกอบรมคณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านเกี่ยวกับหลักการและวิธีการวางแผน การกำหนดแผนการติดตามงาน การตรวจสอบ และการประเมินผลงาน โดยทุกขั้นตอนควรกระตุ้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานและเห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมเพื่อชุมชนของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

- โกมล แพรกทอง. ไม่ระบุปีพิมพ์. “แนวความคิดป่าชุมชน” ใน **ป่าชุมชนในประเทศไทย**. ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรุงเทพมหานคร.
- จรรยา แววุฒินันท์. 2526. **รวมกฎหมายป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิชการพิมพ์ จำกัด.
- จตุฎ คำปันนา. 2532. “ป่าชุมชน-ป่าน้ำจืด... ท่งยาว”. **สรรล้านนา** ฉบับที่ 6 เล่มที่ 3
- ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์, สันฐิตา กาญจนพันธุ์. 2536. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 2 ป่าชุมชนภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- นำชัย ทนุผล. 2531. **วิธีการเตรียมโครงการวิจัย**. สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้. เชียงใหม่.
- ธานี ภมรนิยม. ไม่ระบุปีพิมพ์. “คำนำ” ใน **ป่าชุมชนในประเทศไทย**. เอกสารวิชาการฝ่าย ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรุงเทพมหานคร.
- บวรศักดิ์ อูวรรณโณ. 2532. **ปัญหาป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ**. รายงานสรุปการประชุมความคิดเห็นเพื่อแก้ไขปัญหาป่าไม้ครั้งที่ 1 ปัญหาป่าไม้กับทางออกของชาวบ้าน (มีนาคม).
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2534. “การอนุรักษ์ธรรมชาติ : แนวทางและการปฏิบัติการของท้องถิ่น”. **วารสารทางใหม่**. ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม - สิงหาคม).
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2533. “พ.ร.บ. ป่าชุมชน ทางรอดป่าไม้ไทย” **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** ฉบับที่ 36 เล่ม ที่ 41

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535-2539.

มงคล ด้านธานินทร์. 2536. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.

รัชดา นายสวัสดิ์. 2533. "ป่าชุมชน : สิทธิครอบครองของชาวบ้านมีบ้างไหม." วารสารทางใหม่. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน).

วินัย ปัญญาธัญญะ และคณะ. 2536. การจัดการและใช้ประโยชน์ป่าชุมชน. เอกสารประกอบการบรรยายการฝึกอบรมราษฎร หลักสูตรการจัดการป่าชุมชน. จังหวัดตรัง.

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ. 2536. การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น (รายงานวิจัย). มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.

ศรีสุวรรณ ควรขจร. 2533. "ป่าชุมชน : ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบทและทรัพยากร" วารสารทางใหม่. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน).

สมพันธ์ เดชะอริต และคณะ. 2536. การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2539. "พื้นที่ป่าอนุรักษ์กับป่าชุมชน" ในกฎหมายป่าชุมชน : มิติใหม่ของสังคมไทย. กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร.

เสน่ห์ จามริก และคณะ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อำนาจ คอวนิช. 2528. แนวทางการพัฒนากิจกรรมป่าชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชน. วารสารวนกร.
ปีที่ 7 ฉบับที่ 22 (กันยายน - ตุลาคม).

BOLYE, P.G. 1981. **Planning Better Programs**. Adult education professional development series. New York : McGraw-Hill.

CERNEA, M.M. 1985. "Alternative Units of Social Organization Sustaining Afforestation Strategies" in **Putting People First Sociological Variables in Rural Development**. World Bank Publication. New York : Oxford University Press.

FAO. 1978. **Forestry for Local Community Development**. forestry Paper No. 7, Rome.

FOLEY, G AND G. BERNARD. **Farm and Community Forestry**. London : Earthscan Technical Report. No.3.

HADLEY, M. 1988. "Extension Forestry : The Second Bridge". **The forestry chronicle**. June, 1988.

JORDAN, C.B.K. 1988. "Forestry Program Flights Rural Poverty". **Journal of Forestry**. May, 1988.

NORONHA, R. AND J.S. SPEARS. "Sociological Variables in Forestry Project Design: in CERNEA, M.M. 1985. **Putting People first Sociological Variables in Rural Development**. World Bank Publication. New York: Oxford University Press.

PELINCK, E., P.K. MANANDHAR AND R.H. GECOLEA. 1984. "Forestry Extension Community Development in Nepal. " **Unasyiva**. Vol. 36.

TIWARI, K.M. 1983. **Social Forestry in India**. Dehradun, India : Natray Publishers.

VERGARA, N.T.1985. "Expanding Populations and Shrinking Resources : The Economic Setting and Development Potential for Social Forestry" in RAO, Y.S. , N.P.

VERGARA AND G.W. LOVELACE. 1985. **Community Forestry : Socio-Economic Aspects.** Regional Office for Asia and the Pacific, FAO. Bangkok.

WEIRSUM, K.F. 1984. **Developing Strategies for Social Forestry : A Conceptual Approach.** Working Paper, East West Center, Environment and Policy Institute.